

Anmeldelser

Kirsten Lindberg: *Fra barok til biedermeier*
By og borger i København. Tegnestuen
Tilia Montana, 2004. 349 sider, ill. ISBN
87-988830-3-8. Kr. 350,-

Kirsten Lindberg tager læseren med på en tur gennem det gamle København, en by under forandring, der, som bogen skrider frem, mere og mere kommer til at ligne det København, vi kender: Husene bliver højere, bindingsværk forsvinder fra facaderne, ruderne er af hvidt glas i trærammer, gader rettes ud, kirkegårde forsvinder eller flyttes, så byen og dens bygninger ændrer udtryk.

Man skal ikke kaste sig over *Fra barok til biedermeier. By og borger i København* uden et vist forhåndskendskab til byen København, men har man det, er bogen et godt bidrag til byhistorien. Kirsten Lindbergs baggrund som restaureringsarkitekt kommer tydeligt frem, og lige så tydeligt er et udførligt arbejde med det meget store arkivalske materiale, der ligger til grund for bogen.

Bogen tager udgangspunkt i branden 1728 og følger herefter, i nedslag, kvarterers udformning, genopbyggelse eller ændring i årene efter og frem til og med bombardementet af byen i 1807 samt genopbygningen herefter. Bogen er delt i to, en arkitektonisk, byhistorisk del og en mere personalhistorisk del.

Den arkitektoniske del af bogen er rigt illustreret. Afsnittene bærer præg af en meget præcis viden, der bliver formidlet til læseren, og der er masser af informationer både til den arkitekturkyndige og til den mindre kyndige. Informationerne er mange, og det er især i bogens første halvdel vigtigt med et vist kendskab til København (og også gerne til terminologien), idet man ellers nemt vil blive tabt.

Det er overgangen fra den mere middelalderlige by til den moderne by, der beskrives. En by hvor borgerskabets indflydelse ses stadig tydeligere i takt med, at tiden skrider

frem, og hvor det mere forskellige erstattes af noget mere ensartet.

For at levendegøre bygningerne og byens rum har Kirsten Lindberg i bogens anden del taget fire borgere fra perioden og i fire kapitler beskrevet disse i forhold til deres liv/skæbner, bolig og berøringsflader. Det er tobaksfabrikant Roslin (1726-1800), murermester Brandemann (1736-1803), brygger Lindam (1734-1801) og vaisenhusforstander Frost (1766-1825). Et af udgangspunkterne for at vælge netop disse personer er, at deres gravstene er at finde enten på Assistens Kirkegård eller på magasin for Assistens Kirkegård.

Mange forskellige emner tages op i disse kapitler, som fx børnedødelighed, begravelser, forretningers fysiske udformning, tobaksfabrikation, anvendelse af skrå, boligindretning, militær og meget mere. Det er emner, der har åbnet sig for Lindberg i hendes arkivalske arbejde med de enkelte personer, og det er ikke alene de fire mænd, der beskrives, men også hvad der har været at finde af oplysninger omkring deres forældre, børn og børnebørn.

Afsnittene er gode og bærer præg af et stort arbejde med arkivalier. Dog er der i det personalhistoriske afsnit enkelte gentagelser og enkelte subjektive betragtninger, som forstyrrer det ellers utroligt fine og præcise stykke arbejde.

Alle afsnit indeholder mange gode henvisninger, og derudover er der en ordliste, som dog godt kunne have været udbygget lidt mere, især med arkitektoniske termer, da Lindberg netop skriver, at hun gerne vil vække interessen også hos de, der almindeligvis ikke beskæftiger sig med arkitekturen.

Det fungerer godt at kombinere det arkitekturhistoriske med det personalhistoriske. Kirsten Lindbergs minutiøse beskrivelser og store arkivalske arbejde gør *Fra barok til biedermeier. By og borger i København* til spændende, underholdende og ikke mindst lærerig læsning.

Anne-Mette Marchen Andersen

**Peter Hambro Mikkelsen og
Lars Christian Nørback: Drengsted**

Bebyggelse, jernproduktion og agerbrug i yngre romersk og ældre germansk jernalder. Jysk Arkæologisk Selskab 2003. 251 sider, illustreret med 145 tegninger og foto samt 2 sammentegnede grundplaner og 2 oversigts-tabeller. Kr. 320,-

Udgravningen af bebyggelsen i Drengsted, sydvest for Ribe, strakte sig over tidsrummet 1959 til 73. Det var Olfert Voss der stod for dette store og banebrydende arbejde. For mange forhistorikere blev det en nærmest legendarisk udgravning og vi er mange der har besøgt udgravningen bl.a. som deltagere på museumskurserne i Vester Vedsted i 60'erne. Som noget helt nyt brugte man maskinkraft til at lette afrømningen af jorden over de store udgravningsflader og som noget andet nyt snittede man mange af stolpehullerne, hvorved man i flere fandt rester af træstolperne, som kunne dendro- og C-14 dateres. Særlig epokegørende var vel fundet af de mange jernudvindingsovne, som her optrådte i et landsbymiljø.

De mange års udgravninger resulterede i et enormt materiale bestående af tegninger, planer, fotografier, naturvidenskabelige prøver og fund. Og det blev en næsten uoverkommelig opgave at forsøge at systematisere og publicere materialet. Det har derfor måttet vente 40 år før to ph.d. studerende, Peter Hambro Mikkelsen og Lars Christian Nørback, hjulpet af Olfert Voss, gik i kast med hver sin del af opgaven, som har banet vej for denne spændende og flotte publikation. Bogen er derfor delt i to hovedafsnit Lars Christian Nørbacks afsnit om bebyggelse og jernudvinding og Peter Hambro Mikkelsens om agerbruget. Det sidste er resultat af de mange gode prøver af arkæo-botanisk materiale, som jernudvindingsovne har levnet.

Man følger bebyggelsesarkæologien i Drengsted. De uendelig mange stolpehuller bliver samlet til huse, mange store tre-skibede huse, og flere lidt mindre to-skibede huse, samt grubehuse med nedgravet gulv og O-huse, hvor stolperne står i en rundkreds samt konstruktioner bestående af fire stolper, der tolkes som stakhjelme eller hejshjelme. På en måde virker de mange stol-

pehuller lidt uoverskueligt, men de grupperer sig fornuftigt i bygninger, hegn og halvtagshuse. De samler sig også i gårde og disse gennemgås en for en i de tre faser som landsbyen er inddelt i. Desværre er det ikke altid helt klart, hvad der hører til hvilken gård, lige som det ses, at enkelte klart fremtrædende bygninger ikke kommer ind under nogen »gård«. Savnet af klare og afgrænsede hegn, bestående af grøfter eller bedre af palisader, besværliggør samlingen i gårde. Men der er en glimrende gennemgang af de 20 bygninger med deres daterbare stolperester samt spændende fund af keramik.

Fra side 91 gennemgås jernudvindingen og smedningen i Drengsted, hvor jernudvindingen har et særligt perspektiv på landsplan, som også gennemgås og sættes ind i en landssammenhæng. Selv afgifterne i klodejern fra 15-1700 omtales og vises på kort.

I den anden halvdel fra side 115 og fremefter gennemgås agerbruget på grundlag af de mange arkæo-botaniske fund, der er fremkommet i slaggegrubeovnene. Det er sådan, at ovnene først blev stoppet med plantemateriale, der viser sig at være trukket op af jorden, vel ganske tæt ved ovnen. Flere gange er det en bygmark med tilhørende ukrudt, der måtte holde for, andre gange en rugmark og nogle gange blandet. Det er kun et stykke på 1m² der skulle til, så skaden på marken var ikke så stor. Herefter fyldtes ovnen med skiftevis trækul/træristet myremalm. Ved brændingen blev en del af plantematerialet i bunden forkullet og bevaret i slaggen og har dermed overlevet til nu.

For at forstå prøvernes udsagn og dermed forstå agerbrugets situation gennemgås først hvordan jernalderens agerbrugs situation kunne være, med alle de forhold, der spiller ind for agerdyrkningen, så som klimaforhold, plantesygdomme, skadedyr, jordens næringsindhold og selvfølgelig marksystemerne, digevoldingsagrene og jordens bearbejdning. Naturligvis henholder forfatteren sig her til en senere tids beskrivelser, hvor særlig det tidlige 1800-tals forfattere er væsentlige for at forstå hvordan et agerbrug kunne drives.

Forfatteren støtter sig særlig meget til to af A.Thærs fire bind af *Grundsætninger for Landboeconomi* 1816-19, som er oversat

fra engelsk af J.C. Drewesen, og derfor skil- drer værket lidt andre forhold, end vi havde her i landet. Man behøvede derfor ikke den lidt teoretiske diskussion af en mulig tredje type plov mellem arden og muldfjælsplø- ven/hjulploven under afsnittet om jordbear- bejdningen.

Den helt store nyopdagelse er dokumen- tationen for brugen af vinterrug allerede på overgangen mellem romertid og germaner- tid o. 350 e-Kr. Og hermed en ændret dyr- ningstruktur og en forøget produktion af korn. Normalt kæder man vinterrugens komme sammen med 1000-1100-tallet, og sammen med fremkomsten af de højryggede agre, der også kunne tjene som dræn af markerne. En spændende gennemgang er det og meget tankevækkende. De arkæo- botaniske undersøgelser giver her særdeles gode resultater.

Samlet må bogen roses for sine gode og klare fremstillinger, som dels sætter de man- geårige undersøgelser af Drengstedboplads- en i perspektiv og kommer med væsentlige bidrag til en fornyet forståelse af bebyggel- sen og agerbruget i sidste del af den forhi- storiske tid.

Henrik Vensild

Jeppe Büchert Netterstrøm:

At forsvare til rette

Værnsforhold og bøndernes retslige stilling i Danmarks senmiddelalder 1400-1517. Landbohistorisk Selskab 2003. 128 sider. Kr. 160,-

Jeppe Büchert Netterstrøm har skrevet en glimrende bog, der oprindeligt udspringer af hans historiespeciale fra Århus Universi- tet. Sjældent har jeg set en bedre transfor- mation fra specialeafhandling til monografi. Den eneste reminiscens, der fastholder spe- cialestilen, er afsnitsnummereringen, som jeg personligt ikke synes hører hjemme i en monografi.

Forfatteren introducerer en gammelkendt problemstilling i dansk middelalderhistorie – nemlig *værnsforholdet*, hvor godsejerne var de værnende og deres bønder vornede. Værnsforholdet var af afgørende betydning for flere centrale institutioner i senmiddelal- derens samfund. I forhold til retssystemet virkede værnet som et beskyttelsesforhold,

hvor godsejeren fungerede som fæstebøn- dens sagfører på tinget. Skønt værnsforhol- det i tidligere historieskrivning er blevet set som en undertrykkende faktor for fæste- bøndernes juridiske forhold, er disse dog al- drig blevet undersøgt selvstændigt.

Kildematerialet består af de bevarede retsakter fra perioden 1401-1513, hvor der særlig i den sidste del af perioden er bevaret en del tingsvidner og domme. Herudover er der blevet anvendt yderligere kildemateriale for at identificere de pågældende parter i retsakterne.

Forfatteren påviser, at godsejerne ganske rigtigt fungerede som værnere for deres fæstebønder i juridisk sammenhæng, men viser ligeledes, at fæstebønderne ikke var fuldstændig umyndiggjorte. De kunne sandelig også selv føre deres sager på tinget. Forfatteren får således nuanceret billedet af bøndernes juridiske forhold. Det fastholdes dog stadig, at det alt andet lige var vær- nerne der sad med den lange ende. Et ek- sempel, der undersøges i denne forbindelse er sagefaldet – retten til at indkræve bøder for lovbrud, som i høj grad var uddelegeret til de enkelte godsejere i senmiddelalderen, og de kom hermed til at sidde med et bety- deligt pressionsmiddel overfor deres bønder. Det ændrer imidlertid ikke på, at fæstebøn- dernes juridiske myndighed er blevet mere tydelig af denne undersøgelse. Af særlig in- teresse er afsnittet om godsejernes uformelle domsmyndighed. Her kommer nogle gode overvejelser om den rolle som godsejerne har haft i forhold til det offentlige juridiske system. I det hele taget er forfatterens re- fleksjoner over alternativ konfliktløsning med til at skærpe det billede af tinget som kun en blandt andre konfliktløsningsmeto- der, som kendes fra senere tiders under- søgelser af retsmaterialet. I det hele taget er det i bogen lykkedes at sætte værnsforhol- det ind i en grundig samfundsmæssig sam- menhæng.

Jeppe Büchert Netterstrøm har vist stort kendskab til tidens institutioner og har haft god fod på det juridiske materiale. Derfor skal der da også kun med et smil på læben gøres opmærksom på, at det hedder retlig og *ikke* retslig. Denne bog er af høj faglig standard, og den er også velskrevet. Det er måske ikke en bog for den store almenhed, men alle, der er interesserede i dansk sen-

middelalder kan have glæde af at stifte bekendtskab med dette værk.

Pernille Ulla Knudsen

Solveig Sjöberg-Pietarinen:

Museer ger mening

Friluftsmuseerna Klosterbacken och Amuri som representationer. Åbo Akademis förlag 2004. 323 sider. ISBN 951-765-157-0.

Bogen er en trykt etnologisk afhandling. Den handler om tilblivelsen af de to finske, urbane frilandsmuseer håndværksmuseet på Klosterbacken i Åbo og arbejderkvarteret Amuri i Tammerfors. I modsætning til de kendte frilandsmuseer med genopførte bygninger, hovedsagligt fra landet, er de urbane frilandsmuseer ofte bevarede in situ. Det giver nogle helt andre problemstillinger, bl.a. fordi der er knyttet erindringer til de boligkvarterer, der skal laves om til museum.

Forfatteren har lavet en rekonstruktion af de processer, der førte frem til de to museers oprettelse. Læserne bliver således delagtiggjort i de forskellige synspunkter på bevaring og musealisering, der påvirkede det endelige resultat. Afhandlingens bærende tese er, at bevaring og musealisering er betydningsskabende processer. Det vil sige, at der skabes bestemte betydningsfulde billeder af historien, når noget udpeges til bevaring? Det hævdes af forfatteren, at det er noget særligt for frilandsmuseer, at de er en dobbelt repræsentation, idet de repræsenterer både et lokalsamfund på en bestemt tid og en fortolkning af denne fortid. Det må dog snarere siges at være selve definitionen på et kulturhistorisk museum, at det konstitueres både af historiske fakta og historiske fortællinger?

For denne afhandling betyder det, at fokus rettes mod de bevaringsdiskurser og de heri indlejrede fortidsbilleder, der er med til at forme og forandre de to finske frilandsmuseer. Bogen indeholder mange detaljerede beskrivelser og analyser af det specifikke finske materiale, men har også nogle interessante overvejelser om bevaringstanken, repræsentation, identitetsskabelse, frilandsmuseumstanken og museer i det hele taget, som kan interessere et museologisk og kulturhistorisk interesseret publikum.

Lene Otto

Claus Bech Danielsen:

Moderne Arkitektur. Hvad er meningen? Systime, Aarhus 2004. 208 sider, ill. ISBN 87-616-0779-7. Kr. 180,-

Hvad er meningen, tænker man hovedrystende, når man befinder sig midt på øde og lange lige striber af mørk hullet asfalt, der gennemskærer store vindomsuste flader af vintertræt græs mellem grå og ensartede boligblokke i et forstads kvarter. Ja, hvad var egentlig meningen med den slags byggeri og planlægning, spørger arkitekt og seniorforsker ved Statens Byggeforskningsinstitut, Claus Bech Danielsen, i sin nye bog – ikke hovedrystende, men nysgerrigt.

Da arkitekturen i begyndelsen af 1900-tallet blev konfronteret med industrialiseringens skyggesider i form af nedslidte, usunde og overbefolkede bykerner og stigende social ulighed, valgte arkitekterne ifølge Bech Danielsen ikke at indtage en nostalgisk og tilbageskuende attitude, men i stedet at hoppe på damplokomotivet og tage tidens fremskridtstro til sig.

Det store projekt for de modernistiske arkitekter blev et folkeligt og samfundsorienteret projekt. Arkitekturen skulle ikke lænere være en elitær kunstart forbeholdt borgerskabet, men i stedet skabe optimale betingelser for det moderne menneske i det 20. århundredes industrialiserede velfærdsstat. Det handlede om at danne sunde sjæle i sunde kroppe. Det moderne menneske skulle arbejde som en myre ved funkende maskiner efter rationelle principper og rekreere i fritiden i lyse og luftige omgivelser.

Bech Danielsen påpeger, at når arkitekturen trods et folkeligt udgangspunkt også i det 20. århundrede er blevet kritiseret for at være elitær, så skyldes det, at modernisterne stræbte efter fremtiden. »*Modernisterne skabte en utopi. De sigtede mod en bedre fremtid og kom på afstand af deres nutid*«. I dansk sammenhæng kom det konkret til udtryk, da udviklingen af hele forstadsbyer – som eksempelvis Avedøre Stationsby med mere end 5000 boliger – i begyndelsen af 1970'erne blev indhentet af den såkaldte oliekrise. Visionære yuppielejligheder kunne ikke sælges og endte som kommunale anvisningslejligheder. Fremtidsvisioner blev forvandlet til ghettoer endnu før de var færdigbygget.

Med 90 pct. af alle boliger i Danmark opført efter 1900 har modernisterne løst en af velfærdsstatens centrale opgaver: at skaffe sunde og funktionelle boliger til folket. Men det betyder ifølge Bech Danielsen ikke, at arkitekturen nu (igen) er fri til at hellige sig kunsten. Byerne og samfundet står i det 21. århundrede over for nye udfordringer med overskrifter som globalisering, økologisk krise og individualisering. I stedet for at sigte mod en utopisk fremtid opfordrer nutidens toneangivende arkitekter som hollænderen Rem Koolhaas til på pragmatisk vis at tage udgangspunkt i den postindustrielle bys 'dirty realism'.

Historien om modernismen og dens arkitektur er fortalt mange gange før, men at se det 20. århundredes arkitektur i kulturhistorisk perspektiv er kærkomment og lærerigt. Enkelte steder savner jeg dog som etnolog flere henvisninger til tid, sted og socialt miljø i beskrivelserne af abstrakte ismer, ideologier og tendenser. *Moderne arkitektur. Hva' er meningen?* er samlet set en velskrevet akademisk lærebog, som også er tilgængelig for lægmand. Sidst i bogen findes læservenlige opslagssider med forklaringer på centrale begreber og beskrivelser af relevante personer. Læs den – det er meningen!

Nicolai Carlberg

Erik Hofmeister (red.):

De ferske vandes kulturhistorie i Danmark
Silkeborg, AQUA Ferskvandsakvarium, 2004. 408 sider, stort format, rigt illustreret i farver. ISBN 87-91355-09-5. Kr. 395,-

Dette må siges at være et brag af en bog, både hvad gælder udseende og indhold. Den er redigeret og udgivet af Ferskvands Akvariet AQUA ved Silkeborg, og de 36 forfattere er alle eksperter på deres områder. Det betyder ikke, at de skriver til hinanden på deres fagsprog, men at de har et sådant overskud, at de kun lader essensen af deres viden sætte på tryk. Det er en populær, men meget informerende bog, der spænder vidt.

Bogen indledes med en gennemgang af de naturgivne forhold: geologi og biologi og forskningen i disse discipliner; derefter kommer en lang række specialkapitler om bebyggelse ved og udnyttelse af de ferske

vande, om ferskvandslovgivning og transport, på langs og på tværs.

Et særligt kapitel handler om årnes funktion som grænse, ikke bare mellem administrative enheder, den sag er sikkert almindelig kendt, men også grænser mellem dialekter: ca. 20 år fungerer i hele eller dele af deres løb udgør dialektgrænser, og det er, ikke så mærkværdigt, især de vandløb, der også er syssel-, herreds- og sognegrænser.

Stednavnene, navne på åer og søer behandles også, både deres nuværende og det der ligger bag:

Moderne navne er ofte sammensatte som fx Gentofte Sø eller Arresø; men sproghistorikerne kan, bl.a. via ældre skriftlige omtaler, finde gamle kortformere som Giofn: den givtige (den som giver godt fiskeri) og Arwi, som er et før-germansk ord, der menes at stamme fra bronzealderen – uden at man dog har klarlagt dets betydning.

Mens søer og åer ikke i vore dage betyder så meget erhvervsmæssigt som før – der er fx kun få ferskvandsfiskere tilbage, men dog mange dambrug, så har de til gengæld fået en meget stor betydning som rekreative områder for industrikulturens folk: som udflugtssteder, badestrande, til jagt og lystfiskeri, og til at sejle opad åen med kano, kajak, sejlbad osv.

Det afsluttende kapitel hedder De ferske vande i kunst og litteratur. Det giver et gensyn med mange af vore naturalistiske kunstnere og er et smukt kapitel. Lidt mærkeligt er dog afsnittet om ferskvand og folkeviser; her er viserne, omskrevet til moderne dansk, pindet ud, så der gives løsrevne eksempler på vers, hvori (fersk)vand nævnes.

Bogen, der som nævnt er i stort format, er tospaltet med brede margin, en sideopdeling der giver rige muligheder for en varieret ombrydning, og det er med til at gøre bogen smuk. Den kan absolut anbefales, og takket være mange tilskud fra fonde, kommuner og virksomheder, kan den købes for bare 395,- kr.

George Nellemann

Niels Jul Nielsen:

Mellem storpolitik og værkstedsgulv

Den danske arbejder – før, under og efter den kolde krig. Museum Tusulanum Forlag. 376 sider, ill. Kr. 250,-

Niels Jul Nielsen har tidligere i bøger om Tuborg og B&W vist, at han havde noget afgørende at byde på i analysen af det moderne arbejdes kultur. Hans nye bog sætter betydeligt mere ambitiøse mål: han vil se samspillet mellem arbejderlivet og storpolitikken fra 1880 til i dag. På den ene side handler det om den politiske styring og disciplinering af arbejderne, så oppositionelle kræfter ikke får for stort spillerum, og på den anden side betydningen af de rammer, som politiske alliancer og sikkerhedspolitiske vilkår sætter for arbejderlivet. I virkeligheden handler bogen i første række om den kolde krig med en optakt af en afrunding, om, hvordan den kolde krig spillede en afgørende rolle for opbygningen af velfærdsstaten.

Svarende til de to aspekter bevæger analysen sig på to planer. På den ene side et plan som handler om arbejderbevægelsens deling i to fløje, som forholder sig til opdelingen af verden domineret af USA og Sovjet. På dette plan analyseres Socialdemokratiets og DKPs forholdene sig storpolitisk, men også deres indflydelse i fagbevægelsen og deres tiltag for at skaffe sig indflydelse og kontrol. På den anden side et plan om udviklingen i det faglige arbejde på B&W. Her kobles den overordnede analyse til udviklingen i faglige kampe, kamptemaer, valg af tillidsfolk osv. Efter min mening har bogen sin store styrke i denne del af analysen. Han viser, at socialdemokraterne og kommunisterne kæmper voldsomt om indflydelse. Men også, at det *ikke* er de to partiers sikkerhedspolitiske orientering, som er afgørende for om tillidsfolk bliver valgt. Det afgørende er, om medlemmerne tror, at de varetager deres interesser. På trods af at stadig færre arbejdere stemmer på DKP, kan kommunistiske tillidsfolk fastholde en stor indflydelse, fordi de fremstår som folk, der forsvarer arbejderens helt jordnære interesser. Fx går der et skel mellem tillidsfolk, som opretholder særlige privilegier (socialdemokrater), og de som bekæmper dem (kommunister).

Selvom det altså ikke er af storpolitiske grunde, tillidsfolkene bliver valgt, har det en politisk betydning, at de bliver valgt, for i andre sammenhænge er de repræsentanter for så og så mange arbejdere og for et bestemt partis politik. De er selve sammen-

koblingen mellem gulvnært, fagligt arbejde og storpolitiske satsninger og alliancer.

Jul Nielsens bog er skrevet ud fra den såkaldte 'livsforms-teori'. Den vender sig imod sociologiske klasseteorier og i særdeleshed mod marxismen. Der findes ingen arbejderklasse eller klassekamp, og han vender sig imod ideen om, at arbejdere skulle have interesse i at kæmpe for socialisme. Socialdemokratiets afskrivning af reformismen hilser han således velkommen som en naturlig udvikling. Teorien har sin styrke, når Jul Nielsen bruger den sensitivt overfor den konkrete arbejderes vilkår og strukturer. Til gengæld mangler den det dynamiske element, som mange klasseteorier har. Det gør, at historisk udvikling så at sige kommer til livsformen udefra, som fx storpolitik. Men hvor denne dynamik så kommer fra, har teorien ikke meget at sige om.

Jul Nielsens bog demonstrerer klart betydningen af den kolde krig for opbygningen af en velfærdsstat. Og han får mod bogens slutning rejst nogle vigtige spørgsmål i forhold til lønarbejderlivsformens ændring efter den kolde krig. Når bogens store styrke ligger i den nære etnologiske analyse, må man omvendt pege på, at analysens samfundsmæssige indlejring og politiske perspektivering virker meget tyndere og som bearbejdning af kendt stof.

Morten Thing

Erik Nørr: Genforeningens bedste gave

Skoleordning og amtsskolekonsulenter i Sønderjylland og Danmark 1920-1963. Historisk Samfund for Sønderjylland, Aabenraa, 2003. 543 s. ill. ISBN 87-7406-081-3. Kr. 248,-

Da de sønderjyske landsdele i 1920 stemte sig hjem til Danmark, stod man over for en kæmpemæssig administrativ udfordring. Det var den officielle holdning i Danmark, at de genvundne sønderjyske landsdele skulle integreres fuldt og helt i kongeriget. Sønderjylland skulle ikke igen komme til at udgøre en særlig landsdel med de farer for separatisme, dette havde vist sig at indebære. Når det alligevel ikke kom til at gå helt efter planen, havde det flere grunde. For det første kunne ikke alle de preussiske ordninger uden videre afvikles fra den ene

dag til den anden, uden at det ville få uoverskuelige konsekvenser. Det var følgelig behov for overgangsordninger. For det andet var den preussiske administration på visse områder mere moderne end de danske. En umiddelbar integration ville dermed indebære et administrativt tilbageskridt, og eftersom mange danske ordninger alligevel stod foran en modernisering, gav det ingen mening at forandre en velfungerende administration i Sønderjylland til et forældet, rigsdansk system. For det tredje kunne Sønderjylland komme til at fungere som »laboratorium« eller »forsøgsmark« for påtænkte danske forvaltningsreformer. Her kunne nyordninger indføres og prøvekøres, før de blev implementeret i Danmark. Erik Nørres bog »Genforeningens bedste gave« om den sønderjyske skoleordning er bind to i serien om »Sønderjylland som administrativ forsøgsmark efter Genforeningen i 1920«. Bind ét, »Harmonisering eller særordning«, udkom i 2002 og omhandlede en række andre forvaltningsområder.

Erik Nørr tager afsæt i den interne danske politisk-administrative diskussion 1918-1920 og undersøger dernæst den vedtagne administrative ordning på skoleområdet i Sønderjylland i praksis – til den enten blev indført også i Danmark eller til den blev ophævet. Samtidig følger Nørr løbende de indhøstede erfaringer, og undersøger, om disse blev anvendt i argumentationen for indførelse af forvaltningsreformer i Danmark. Det er således ikke først og fremmest skolehistorie, men forvaltningshistorie – og dog. For Erik Nørr er en god fortæller, og bogen rummer et væld af detaljer og indeholder mange gode og illustrative eksempler fra både danske og tyske skoler i landsdelen.

Blandt bogens hovedemner er den særlige sønderjyske skolekonsulentordning. I Danmark havde skolerne siden 1814 været underlagt præsternes tilsyn. Det havde længe været diskuteret at frigøre den danske folkeskole fra kirken, og sønderjyderne selv ønskede under ingen omstændigheder den danske ordning indført. I Sønderjylland ville dette nemlig betyde, at de mange tyske præster, der fortsatte efter genforeningen, ville få en uhensigtsmæssig indflydelse på skolevæsenet – med de nationale konsekvenser, dette måtte indebære. Endvidere

var det sønderjydernes ønske, at det daglige tilsyn med skolerne skulle overlades til ganske små, lokale skolekommissioner for ved at forankre skolen i befolkningen selv. Disse ønsker blev imødekømt og indarbejdet i den sønderjyske skoleordning. Det overordnede tilsyn blev overladt til et korps af professionelle skolemænd: Amtsskolekonsulenterne, der gjorde jævnlige besøg på hver enkelt skole, hvor de kontrollerede undervisningen og vejledte lærerne. Amtsskolekonsulentordningen blev – i en tillempet form – indført også i Danmark i 1933. Men der var endnu ikke tale om en harmonisering.

Først i 1950 indførtes en tilsynslov for hele landet. Dette skyldtes ikke mindst de særlige problemer med de tyske mindretalskoler. Den særlige sønderjyske ordning gav mulighed for at følge arbejdet i de tyske skoler tæt – og det var også meningen med den. Fra tysk side blev der ikke mindst i 1930'erne arbejdet stærkt på at få særlige tyske skolekommissioner og -konsulenter. Dette ville lette nazificeringen af de tyske skoler – og blev derfor også modarbejdet indædt fra dansk side. Det er en elementært spændende historie.

Erik Nørres grundige og velskrevne bog tegner et meget nuanceret og detaljeret billede af den lange og brydsomme genforeningsproces på skoleområdet. Bogen er tilmed meget velillustreret, og forfatteren har tydeligvis gjort en stor indsats for at opstøve interessante fotos på mange lokalarkiver rundt om i landsdelen.

René Rasmussen

Adriansen, Inge & Palle Ove Christiansen (red.): Forskellige mennesker?

Regionale forskelle og kulturelle særtræk. Dansk Folkemindesamling og Skippershoved 2003. 254 s., ill. ISBN 87-89224-72-8. Kr. 248,-

Læseren kommer langt omkring i tid og sted i antologien *Forskellige Mennesker?*, der er tilegnet professor Bjarne Stoklund som en post festum hyldet til hans 75 års dag 17. jan 2003. Bogen rummer 11 artikler, der spænder vidt i et forsøg på at beskrive, analysere og vurdere stedets dimension. Overordnet drejer det sig om, hvorle-

des kan man operere med begreber som regionale forskelle og kulturelle grænser og særtræk i en kulturanalyse.

Det er karakteristisk, at bogen indeholder bidrag fra flere forskellige fag og institutionstyper. Universiteterne er repræsenteret ved etnologi i København og Lund og Institut for Historie og Samfundsforhold RUC m.fl., og museumsforskningen kommer til udtryk i resultater af projekter fra Langelands Museum, Museet på Sønderborg Slot og Lemvig Museum. Desuden er Københavns Stadsarkiv og naturligt nok Dansk Folkemindesamling, der var vært for tema-dagen, hvoraf bogen er udsprunget, med.

Indledningen, der giver en introduktion og et kort overblik over forskningshistorikken i Danmark, er skrevet af Inge Adrian-sen. Dernæst følger en artikel af hovedper-sonen selv, Bjarne Stoklund, der reflekterer over begreberne kulturgrænser og økotyper og placerer dem i forhold til en nordisk og europæisk forskningstradition krydret med oplysninger fra forfatterens egen livs- og faghistoriske udvikling. Den røde tråd i arti-klen er udviklingen fra diffusionismens fascination af kartografien og forsøgene på at beskrive kulturgrænser til Bjarne Stok-lunds egen anvendelse af økotypebegrebet.

Den svenske prof. emeritus Niels Arvid Bringeus giver et tilsvarende billede af den svenske forskningstradition i en række overvejelser over den folkelige kultur og den sociale struktur i det svenske bonde-samfund. Bondesamfundet er også i fokus i artiklen om folkekarakter og godssystemer i Danmark, hvor Peter Henningsen foretager en interessant analyse af danskernes regio-nale forskellighed i det 18. århundrede, ba-seret på de kvantitative oplysninger fra andre godsundersøgelser samt folketællingen 1787.

En del af bogens artikler omhandler nuti-dige undersøgelser, hvoraf de flere er forfat-tet af museumsfolk. Her finder man artikler om vestjysk og sønderjysk selvopfattelse samt om levende egnsforskelle i det 20. århundrede eksemplificeret ved forskellige udtryk i byggeskik og havekultur. Det er po-sitivt, at kulturhistoriske museer skaffer fi-nansiering og ressourcer til den slags under-søgelser og ikke mindst publicering af dem – så resultater og metodiske overvejelser kan komme andre til glæde.

National identitet – bl.a. analyseret i for-holdet mellem Danmark og Sverige (om-kring Øresund) – er også på programmet i bogen, der på mange måder er som en pose blandede bolsjer. Man bliver nysgerrig efter at »smage« på de forskellige tilgange og em-ner, men står også lidt overvældet og forvir-ret tilbage. Hvilket bolsje skal man vælge, når man står over for de mange valg og nye smagsmuligheder. I hvilken retning kan man forvente sig, at teorier og metode i for-hold til den stedlige dimension vil udvikle sig mest frugtbar? Under alle omstændig-heder ville det være interessant at få analy-ser af andet end vestjysk og sønderjysk identitet, men det er måske i sig selv ganske afslørende eller karakteristisk at det netop er disse to områder, der er på banen, tænker den sjællandske anmelder højt med et skævt smil!?

Palle Ove Christiansens afsluttende arti-kel bringer flere smags- og farvestoffer fra bolsjeposen frem. Han påpeger, at det ikke er tilstrækkeligt at lade folk selv udtrykke, hvordan de er som gruppe, men at under-søgelserne også burde lade dem beskrive na-boerne – altså ikke bare som selvspejling, men som en genspejling.

I note 1 til artiklen kommer Christiansen ind på, at lokale og regionale kulturinsti-tutioner nogle steder i Danmark har »drevet deres analyse til bristepunktet« for, hvad der nok er muligt (lokalt og regionalt). »Ti-den ser ud til at være inde til et samarbejde, der sandsynligvis kan være til gavn for alle parter, og som ikke alene gør det muligt f.eks. at se på en egns selvopfattelse, men samtidig også på naboregionernes syn på denne opfattelse og vice versa«. Denne op-fordring til samarbejde er efter anmelderens overbevisning den bedste vej frem til dan-nelsen af en væsentlig tværvidenskabelig og tværinstitutionel arena, hvor de mange spørgsmål, vil kunne blive diskuteret på frugtbar vis. Et andet interessant spørgsmål er, hvordan de fremsatte udsagn om egne eller andres egenskaber er blevet til. Hvordan er historien bag de enkelte myter opstået og hvilke kernecksempler kan være signifi-kante og interessante at kontrastere? Gode eksempler på sådanne analyser finder man bl.a. i bogen *Den Regionale Sårarten* redi-geret af Barbro Blomberg og Sven-Olof Lind-quist (Lund 1994). Som altid, – kunne man

fristes til at sige, – har svenskerne været tidligt fremme med en lignende antologi (18 artikler), initieret af de svenske läns museer med støtte fra Landtingsforbundet. Her er også »smags«-stof at hente til inspiration for kommende arbejder.

Imidlertid må man først og fremmest glæde sig over, at de blandede danske »bolsjer« med dertil hørende faghistorik nu er blevet tilgængelige for alle interesserede. En indbydende bog med mange »smags«-inspirationer inden for et forskningsfelt som til stadig bør have de kulturhistoriske museers interesse – især i en tid, hvor det kommunale og regionale landkort skifter karakter.

Bogen afsluttes med en liste over forfatterne, en omtale af temadagen samt den meget nyttige fortegnelse over Bjarne Stoklunds trykte skrifter. Tillykke til fødselaren og de mange andre forfattere.

Lene Floris

Ruth Andersen: I jernlænker

Christian Siegfried v. Plessens livsforløb 1646-1723. Syddansk Universitetsforlag 2004. 300 s., ill., indb. ISBN 87-7838-776-0. Kr. 278,-

Plessen var en adelsmand fra Mecklenburg, landskabet syd for Rostock, der som 31 årig i 1677 rejste til Danmark og fik kontakt med det danske hof. Han blev overkammerherre for Christian V's lillebror prins Jørgen (1653-1708) og blev senere betroet administrationen af prinsens økonomi. Det nære forhold mellem de to varede ved, også efter at prins Jørgen var blevet prins Georg og prinsgemal til dronning Anne af England – ja efter prinsens død, hvor Plessen varetog den engelske dronnings interesser ved boopgørelsen.

Efter at Plessen i en årrække havde tjent den danske konge som amtmand i Vordingborg amt og ved forskellige gesantskabsforretninger, blev han i 1692 udnævnt til leder af Kammerkollegiet, hvilket i dag vil svare til at være skatte- og finansminister. Han var medlem af flere vigtige råd og blev tildelt Elefantordenen i 1695. Med sit store talent og gode kendskab til tyske, hollandske og engelske forhold blev han inddraget i dansk udenrigspolitik. Trods hans konkur-

renters forsøg på at undergrave hans position, nærede Christian V fuld tillid til ham til det sidste. Ved tronskiftet 1699 blev adskillige ledende statstjenere imidlertid udskiftet, og denne fornyelse ramte også Plessen. 1701 afskediges han som leder af Kammerkollegiet, og 1703 blev hans sæde i gehejmerådet frataget ham. Derpå flyttede han til Hamburg, hvor han fik fast bopæl de sidste 19 år af sit liv. Her døde han og blev bisat i St. Petri Kirkes kapel i København 1723. Hans efterkommere her i landet kan føres tilbage til to af hans sønner, Carl Adolph og Christian Ludvig, som begge – ligesom faderen – blev ejere af mange godser i Danmark.

Det er dette levnedsløb, som RA har sat sig for at skildre. Forfatterens interesse for Christian Siegfried v. Plessen opstod under et forarbejde til Vemmetoftes historie i den tid, da Frederik IV's søskende prins Carl og prinsesse Sophie Hedevig var knyttet til godset. Deres overkammerherre var Christian Siegfried v. Plessens søn Carl Adolph (1678-1758). Kammerherrens fader, der var pioner og indvandrer, forekom hende at være en mere fængslende person, så hendes interesse blev rettet mod ham. Denne baggrund for bogens tilblivelse rører også forfatterens synsvinkel og kundskabsinteresse: den er personalhistorisk og ikke-problematiserende.

Ved en levnedbeskrivelse ligger det lige for at begynde med begyndelsen og slutte med personens testamente og efterslægt. Sådan er bogen også opbygget. Nok er Christian Siegfried v. Plessen hovedpersonen, men skildringen af hans liv må nødvendigvis inddrage andre personkredse og personer. Blandt de vigtigste kan her nævnes prins Jørgen og hans livshistorie. Efter en afsluttet elitær uddannelse fik prinsen tildelt Vordingborg Slots tilliggender som livslen. Bestyrelsen af disse godser blev overdraget Plessen, som bragte dem på fode, og desuden gennemførte han en række forbedringer og innovationer ved landbruget bl.a. inden for havedyrkning.

1683 ægtede prins Jørgen (nu kaldet George) prinsesse Anne af England. Dermed får vi en beskrivelse af sidste halvdel af 1600-tallets engelske historie, dets kongehus, borgerkrige og revolutioner, og den slutter med Anne på tronen (1701-14).

Da Plessen bliver knyttet nærmere til Christian V, kommer vi i berøring med rigets ledelse, centraladministrationen, hoffet og intrigerne. Vi stifter bekendtskab med Gyldenløverne (kongernes uægte børn) og de tilsidesatte dronninger. Hvert kapitel dækker et tidsrum på et par år – frem til kap.13, der som det sidste dækker Plessens sidste 12 leveår: »Utøj, pest og bylders nød... mørke, død« er det kaldt. Lignende associationsrige benævnelser er også givet de fleste af de andre kapitler, og bogens navn »I jernlænker« er i samme stil og refererer til Plessens egen (private) karakteristik af hans høje embede.

Undervejs i sit karriereforløb ved hoffet bygger og flytter Plessen i København flere gange. Først bor han fra 1689 i Bredgade, der hvor Marmorkirken nu ligger, dernæst bor han fra 1689-99 på Gl. Mønt i Grønne-gade kvarteret, og sidst bygger han et fornemt barokhus i Frederiksholm kvarter ud til Frederiksholm kanal. Med disse beskrivelser får læseren også lidt københavnsk topografi og byhistorie.

Bogen slutter med en epiløp på 4 sider, der forsøger at give en beskrivelse af Plessens personlighed. Den er en appetitvækker, så jeg kunne godt have ønsket mig noget mere.

Hvert kapitel er ledsaget af fyldige og informative noter, i alt 28 sider. Endvidere bilag A til G, der rummer relevante kildeudskrifter, fx bilag F: »Ordlyd af edsafleggelse over for kong Frederik IV fra år 1722.«

Sluttelig er bogen forsynet med et *Curriculum vitae* for Christian Siegfried v. Plessen, en oversigt over hans tre ægteskaber og hans børn, nogle stamtavler, litteraturliste, illustrationsfortegnelse og registre, i alt 300 sider.

Bogens undertitel lover os en beskrivelse af Christian Siegfried v. Plessens livsforløb, og det lever den også fuldt ud op til, vi får en kronologisk gennemgang af denne mands liv fra vugge til grav.

Bogens største svaghed er, at den misken-der, at der skete en revolution med indførelsen af enevælden. RA kalder den en »regeringsændring«, i så fald var den meget drastisk: alle tidligere grundfæstede rettigheder blev annulleret (bl.a. den gamle danske adels) og en ny moderne stat, der skulle hvile på almen skatteudskrivning, stående

hær, meritter og et embedsmandskorps, kom under opbygning. I denne opbygnings-fase, der forløb netop i Christian Siegfried v. Plessens voksne levetid, frygtede de nye magthavere en kontrarevolution, så både Christian V og hans søn og efterfølger Frederik IV vågede over, at det nye embedsmandskorps topstillinger ikke blev besat med dansk adel. Det nød Plessen godt af som en vigtig aktør i denne strategi og i dette statsbyggeri.

Med denne miskendelse af Enevælden, som også træffes hos faghistorikerne, bliver sider af enevældens politik til aktørernes personlige fobier eller sympatier, og kongerne bliver anset for at være unødigt mistænksomme og bitre mod den gamle adel. Et initiativ som oprettelsen af Det ridderlige akademi bliver en ejendommelighed, der mislykkes, medens det for enevælden drejede sig om at uddanne embedsfolk til statsledelsen, så man ikke ved embedsbesættelser var henvist til tilfældige adelige, som jo normalt var veluddannede, eller til indvandrede dygtige tyskere.

Enevælden bliver også i bogen beskyldt for »den stadig mere udbredte stordrift« i landbruget. Enevælden byggede videre på godssystemet som grundstruktur, men krævede, at et statsanerkendt gods skulle have mindst et tilliggende af bøndergods på 200 tønder hartkorn (ca. 50 gårde). Det må være det, der tænkes på, for ellers sikrede enevælden bøndergårdene som »familiebrug« bl.a. ved udarbejdelsen af den store matrikel 1688.

Ser vi bort fra, at bogen medbringer den herskende myte om dansk enevælde i sin kontekst, får vi en levende og letlæst beretning om Plessens eventyrlige liv og meritter som dansk statsmand og i tilgift en sideløbende biografi om Prins Jørgen knyttet til Vordingborg Slot og Dronning Anne af England, som alt sammen var ved at gå i glemmebogen.

I bogens forord nævner forfatteren en passant, at hun ikke er faghistoriker. Til gengæld får læseren con-amore-skribentens levende og engagerede formidling af sit emne, som hun kommer godt rundt i.

I sin epiløp vurderer RA, at »den næsten totale glemsel er en ufortjent skæbne« for Plessen. Det giver vi hende ret i, så en af RA's fortjenester er, at hun med denne bog

har bidraget til at redde Plessen fra glemslen.

Bogen fremtræder i et stift italienskrødt shirting bind med guldbogstaver, smukt sat med en letlæselig skrift og indbydende at blade i med mange gode illustrationer – 40 i alt heraf adskillige i farver.

Johannes Møllgaard

Regina Bendix & John Bendix (eds.):

Sleepers, Moles and Martyrs

Secret Identifications, Societal Integration, and the Differing Meanings of Freedom. Museum Tusulanum Press, University of Copenhagen 2003. 131 sider. ISBN 87-7289-987-5. Kr. 150,-

Denne publikation er et særtryk af tidsskriftet *Ethnologia Europaea* nr 23 (2003), som rummer en række artikler, der udspringer af indlæg holdt på et symposium efter 11. september 2001. Her var samlet en række samfunds- og kulturforskere for at diskutere terrorismens væsen, eller rettere at reflektere over, hvordan man kan forstå hvordan den utilstrækkelige integration af indvandrere i den vestlige verdens stater, har fået almindelige mennesker til at stille sig til rådighed for ekstremister og fundamentalister som fx Osama Bin Laden. Hvordan kan det ske, at tilsyneladende frie, åbne og multikulturelle demokratier huser »muldvarpe« og »sovende«, dvs. potentielle terrorister, som kan påkaldes af fremmede og fjendtlige magter til at ofre livet i terroraktioner til gengæld for at blive martyr? Er det fordi de overhovedet ikke identificerer sig med den stat eller nation, de bor, arbejder og uddanner sig i. Mohammad Atta ses som eksempel på den underverden, som er så meget desto mere frygtindgydende, fordi den er usynlig eftersom overfladen virker pæn og normal.

Forsøgene på at beskrive og forklare dette skræmmende og uforståelige kulturelle fænomen er mundet ud i i en række indsigtfulde, men ikke lige let læste artikler om emner som staters skyggeliv, diskurser om djævelskab, martyriet som fænomen, modernitetens udgrænsede grupper og tavsheden som politisk problem. Det positive er, at disse bidrag er særdeles efterspurgte bud på, hvad kulturforskere, med udgangspunkt

i studier af det konkrete, kan bidrage med til tidens brændende, politiske spørgsmål.

Lene Otto

Karsten Biering: Nodal's Skrædderservice

3 generationer på Nørrebro. Center for Arbejderkulturstudier, Københavns Universitet (Småbutikker og -virksomheder i Danmark nr. 5). VHS 38:45 min. ISBN 87-91124-03-04. Kr. 150,-

Ordet 'lappeskrædder' er gledet ud af *Nudansk ordbog*. En lappeskrædder var en skrædder som kunne lægge op, sy knapper i, reparere og den slags. Nodal's Skrædderservice på Nørrebrogade uden ved Nørrebro Station er måske en af de sidste. Oprindeligt blev den lille virksomhed grundlagt af Birgitte Nodals bedstefar, som hed noget for danskere svært udtaleligt. Siden tog familien det mere dansklingende navn. Han var en russisk-jødisk flygtning, som kom i begyndelsen af sidste århundrede og i lighed med mange af de andre russiske jøder fik han arbejde som skrædder. I 1937 åbnede han butikken på Nørrebrogade, hvor også hans søn (og Birgitte Nodals far) fik arbejde. Siden farens død i 1988 har Birgitte Nodal kørt butikken alene, som også sælger billigt tøj.

Karsten Bierings lille film om skrædderfirmaet starter og slutter med at han indleverer et par bukser til oplægning og henter dem igen. Ind i denne rammehistorie fortæller Birgitte Nodal enkelt og ligetil om sit arbejde og sine kunder. Hun er en venlig og tillidsvækkende fortæller, og vi ser hende i en række situationer med kunder og familiemedlemmer, som kommer på besøg. I mindre sekvenser kommer vi rundt i butikens historie og dens funktioner. Vi ser hende arbejde ved symaskinen, tage mål osv. Alt sammen klippet i et roligt tempo og alt sammen indenfor den lille toværelses lejlighed, som udgør butikken.

Som de andre videodokumentationer Karsten Biering har lavet om småvirksomheder er også denne blottet for romantiserende forgyldning. Det er en meget straight historie. Til gengæld er den meget sigende: dette er sidste kapitel i en lang historie. Og videoen dokumenterer at det er et tab at den vil forsvinde, både funktionelt og menne-

skeligt. I den lille virksomhed eller på det lille værksted må de gøre tingene ordentligt, for forholdene er personlige. Der er en stor forskel på at få sin bil repareret på et stort værksted og hos den lokale, også kvalitetsmæssigt. Historien om lappeskrædderen på Nørrebrogade fortæller om en periode som er slut – uden at nævne det. Og den gør det på en smuk og ligetil facon.

Morten Thing

Søren Møller Christensen og Mette Guldborg (red.): Historisk kystkultur

En ressource i nutiden. Nordisk Ministerråd, København 2004, 184 sider, rigt illustreret. ISBN 92-893-1024-3. Kr. 210,-

Denne indbydende publikation i stort format og med herlige farveillustrationer adskiller sig fra så mange andre bøger, der anmeldes i Folk og Kultur ved ikke at have de sædvanlige kulturhistorikere som primær målgruppe, selv om også de med stort udbytte vil kunne læse den. Bogen er først og fremmest henvendt til planlæggere og andre, der på alle niveauer, såvel lokalt, som regionalt, nationalt og internationalt arbejder med offentlig arealforvaltning i kystzonen. Hensigten er at få dem til at forstå, at kystkultur, såvel den materielle som den immaterielle, udgør en potentiel ressource i udviklingen af de kystsamfund i Norden, som netop i disse år står midt i voldsomme omstillingsprocesser. Nogle af disse samfund kæmper mod fraflytning, funktions-tømming og forfald pga. omlægninger i fiskeriet og ophør af søfarten, andre konfronteres med omklamring fra turistindustri med deraf følgende stigninger i huspriser og udskiftning af beboere.

Men hvordan kan man overbevise planlæggere og myndigheder om, at kystens kulturmiljøværdier kan indgå som en ressource i forandringsprocesserne langs de nordiske kyster? Nærværende publikation gør et godt forsøg ved at gennemgå 27 konkrete eksempler på, hvordan det i praksis er lykkedes at bevare den historiske kystkultur, ikke som omkostning, men som et aktiv, der faktisk viser sig at kunne integreres i og befordre udviklingen af et moderne samfund. Blandt eksemplerne er fiskerlejerne Thorupstrand og Stenbjerg, Løstrup, Hasle, Læsø,

Havneparken og Holmen i København – for nu bare at de nævne de danske. Og de suppleres altså af tilsvarende eksempler fra Norge, Island, Sverige og Finland.

Eksemplerne er ikke på nogen måde repræsentative, men derimod valgt ud fra tre kriterier: De skal dokumentere en vellykket sikring af kulturhistoriske værdier; de skal rumme integration med hensyn, der ikke almindeligvis har bevaring af kulturhistoriske værdier som mål. Og endelig skal hver enkel eksempel gennemgang føre til formulering af erfaringer, som kan bruges i andre sammenhænge. Redaktorerne fortjener ros for, at det er lykkedes at holde de mange forfattere af eksemplerne stramt til denne læst, hvor man som læser kort og klart over 2-3 sider præsenteres for et lokalsamfunds historiske udvikling, øjeblikkelige udfordringer og strategier.

Til illustration af bogens metode kan man tage de to første konkrete lokalsamfundseksempler, de to fiskerlejer Thorupstrand og Stenbjerg. I forsøget på at sikre disse to lejers kulturhistoriske værdier har man valgt to forskellige strategier. I Thorupstrand har planlæggerne haft fokus på fiskeriet ud fra den betragtning, at så længe erhvervet er rentabelt, så fungerer og bevares det fysiske kulturmiljø. Ikke gamle huse, bygninger og anlæg udgør grundstammen i kulturmiljøet, men derimod fiskeriet. I Stenbjerg har man prioriteret anderledes med det resultat, at man i dag står med et flot eksempel på bevaring af et materielt kulturmiljø, men også med nogle fysiske rammer, der besværliggør det fiskeri, som skulle bære stedets økonomi – hvis ikke lige der var turisterne, som man så i stedet sætser mere på end i Thorupstrand. I begge tilfælde kan man sige at kulturmiljøet er en ressource for både lokalbefolkning og tilreisende, men på forskellige måder. Den erfaring forfatterne drager af de to eksempler er, at hvis man vælger fortsat erhvervsøkonomisk aktivitet, kan man være nødt til at gå på kompromis med bygningsbevaringen. Og omvendt kan man være nødt til at acceptere at en aktivitet må begrænses eller ophøre, hvis man vil sikre optimal bevaring af et fysisk miljø. Pointe: Man må acceptere at valget også betyder fravalg.

En ting er at man kan sandsynliggøre kulturmiljø som ressource i kystmiljøer under

udvikling. Udfordringen er større når det gælder udkantsområder, der snarere er konfronteret med den totale afvikling. Men også her – argumenterer forfatterne – gælder det om at være opmærksom på kulturmiljøet som et aktiv. Et af bogens eksempler er Flatey i Breidafjord i Island, hvor der ikke er nogen realistisk mulighed for at tiltrække erhverv af større betydning. Til gengæld har det været muligt at fastholde det fysiske kulturmiljø til stor glæde både for dem, der har fritidshuse på øen og dem, der besøger øen som turister i kortere eller længere tid. For begge grupper repræsenterer øen en stor oplevelsesmæssig og rekreativ ressource, og det i en sådan grad, at et par familier trods alt kan bo på øen og få deres udkomme gennem drift af campingplads, gæstehus og andre serviceydelser i forhold til turisterne. Den erfaring forfatterne udtrykker af bl.a. Flatey er, at det offentlige, forstået som et bredt samarbejde mellem lokale, regionale og nationale myndigheder, nødvendigvis må træde til som initiativtager og »tovholder« på de projekter, der skal skabe nye arbejdspladser og aktivitet i stagnationsområder.

Bogens konkrete eksempler, klare analyser og markante pointer gør den til spændende læsning både for kulturhistorikere og for de planlæggere, som forhåbentlig vil benytte den som inspirationskatalog.

Eske Wohlfahrt

Palle Ove Christiansen: *Landsbyliv*

Afhandlinger om livsstil og sociale relationer i landbosamfundet fra 1700-tallet til i dag. Folkemindesamlingens kulturstudier bind 4, Landbohistorisk Selskab 2004. 225 sider, illustreret. ISBN 8775261871. Kr. 198,-

Palle Ove Christiansens nye bog *Landsbyliv* er en slags »greatest hits-udgivelse«. Her foreligger for første gang fem videnskabelige artikler om beslægtede emner samlet i det samme bogværk. Artiklerne er udgivet i perioden 1978-1995, den ene i øvrigt i *Folk og Kultur* 1979, og de tre af dem er i denne udgivelse oversat til dansk. Forfatteren har beskæftiget sig med den sydøstsjællandske landsby i mere end 30 år, og de artikler, der nu er genudgivet i *Landsbyliv*, giver et ind-

blik i, hvor meget det som udgangspunkt snævre empiriske felt kan breddes ud. Her er spændende lærdom om, »hvordan folk levede og overlevede« (s. 10) i landsbyen, på Sjælland og i videre forstand i Danmark.

Christiansens genre er det såkaldte historiske communitystudie, der giver en enestående mulighed for at beskæftige sig med jævne mennesker og det levede liv frem for anonyme gennemsnit. Landsbyen studeres som en relativ helhed, der, selvom den aldrig er en isoleret størrelse, har sine egne kulturelle former. Former der er synlige for forskeren, og hvor alle livets elementer ses som en unik orden og sammenhæng (s. 217). *Landsbyliv* er en grundig granskning af communitystudiets potentiale på både historisk og nutidigt materiale. Studiet af den relative helhed er det anker, der holder sammen på fem vidt forskellige undersøgelser.

I bogens første artikel inviteres læseren med til det Giesegaardske godsområde mellem Ringsted og Køge, nærmere bestemt til landsbyen Gørslev i det sene 1700-tal. Artiklen er første gang publiceret i 1995, hvor forfatteren i mere end 20 år havde endevendt lokalområdets forskelligartede kilde-materiale. Det grundige kildearbejde afslører to modsatrettede »livsstile« indenfor den samme landsby. Nogle af fæstebønderne levede et dag-til-dag-liv fra hånden til munden, mens andre planlagde, investerede og tænkte fremadrettet. De to livsstile var hinandens modsætninger men samtidig hinandens forudsætninger. De såkaldte fatalister var således afhængige af de stræbsomme, der bl.a. ydede dem smålån, ligesom de stræbsomme var afhængige af de ressourcer, fatalisterne ikke kunne udnytte. Christiansen afslører således en helhed af modsætninger, der ikke er tydelig i andre fagtraditioners større og dermed mere generaliserende perspektiv.

Med bogens anden artikel demonstrerer Christiansen, at et mikrohistorisk udgangspunkt ikke kun er frugtbart på den lille histories egne betingelser. Forfatteren følger de genstande, der oplistedes i Gørslev-bonden Hans Andersens skifte (dvs. liste over indbo ved dødsfald) fra 1765. Fæstegården var nok selvforsynende med en lang række af dagligdagens fornødheder, men samtidig var den gennem den lokale købstad Køge knyttet til et marked, der bragte

Hans Andersen i forbindelse med Sjælland, Danmark, Europa, og igennem kolonimagterne, endda hele verden. Hans Andersen levede nok et lokalt forankret liv, men han havde »verden i stuen«.

Bogens tredje artikel er første gang trykt i 1978, så der er ikke noget at udsætte på, at den er et indlæg i en typisk 1970'ers debat. Imidlertid melder spørgsmålet melder sig uvægerligt, om det virkelig er nødvendigt at genudgive en i øvrigt grundig og velskrevet artikel om det mærkbare skift i bøndernes materielle kultur i årtierne før 1900. Artiklens resultater er bestemt interessante: Christiansen konkluderer, at det nye købstadspræg i bøndergården snarere end en »borgerliggørelse« var en måde, hvorpå bønderne symbolsk markerede den stigende økonomiske og sociale afstand til resten af den gamle almestand. Der gøres således op med marxistisk-teoretiske forestillinger om, at bønder bevægede sig i retning af det borgerlige i perioden. Imidlertid eksemplificeres der først sent og noget spredt med Christiansens ellers så rige kildemateriale fra Giesegaard-regionen.

Den fjerde artikel er en analyse af en grundtvigsk bondes erindringer. Bonden Niels Pedersen flyttede i 1882 til det Giese-gaardske godsområde, der indtil da havde været og i øvrigt forblev relativt uberørt af de kirkelige vækkelser. Christiansen analyserer Niels Pedersens grundtvigske ideologi, der udgør det filter, hvorigennem han oplevede sine lokale omgivelser. Disse omgivelser kom til at optræde som »døde« i modsætning til det »liv«, han mødte blandt sine grundtvigske »frænder«. Med afsæt i sit communitystudie er Christiansen imidlertid i stand til at demonstrere, at når Niels Pedersen oplevede sine naboer som åndeligt døde, var det mere et udtryk for hans kulturelle fremmedhed end for tingenes tilstand. På en egn, hvor det først sent blev muligt at løsrive sig fra godsets totale dominans, kæmpede bønderne for noget anderledes konkret end bønderne i de grundtvigske kredse, der ofte havde været selv-jende i generationer.

Med bogens femte artikel tager Christiansen læseren med på et nutidigt feltarbejde et andet sted på Sydøstsjælland, nemlig i det store Toksværd sogn. Christiansen forholder sig til problemet; hvorfor kan

nogle landsbyer klare tilflytning og udstykninger og andre ikke? Evnen til at integrere tilflyttere afhænger af styrken af de på forhånd eksisterende kulturelle bånd, eller med andre ord af den relative helheds interne sammenhængskraft.

Et generelt problem ved genudgivelse af artikler i bogform er, at de er skrevet i forskellige sammenhænge, og at de som bog ikke kommer til at udgøre en helhed. Forfatteren omtaler konsekvent de fem artikler som fem kapitler, hvilket dog ikke ændrer på, at de netop opleves som fem forskellige tekster. Ikke alene varierer praksis med hensyn til afsnitlængde, fodnoter og illustrationer. Man mærker tillige f.eks., at den tredje artikel er skrevet til et videnskabeligt publikum og den fjerde til et mere alment.

Men *Landsbyliv* er langt fra bare en genudgivelse for udgivelsens skyld, og faktisk er det også forkert, at kalde den en »greatest hits-udgivelse«. Christiansens fem artikler har alle den sydvestsjællandske landsby som udgangspunkt og omdrejningspunkt, men de omhandler så forskellige emner som livsattitude, handel, materiel kultur, åndelig vækkelse og lokal integration. Ved sammenstillingen af artiklerne, der i øvrigt bygger snart på det historiske arkivarbejde snart på det nutidige feltarbejde, blotlægges sammenhænge, der ellers ville være forblevet skjult for de fleste læsere. Havde forfatteren ikke baseret sit arbejde på det minutiøse communitystudie, og havde han ikke samlet netop disse fem artikler i denne bog, var den direkte forbindelse mellem det sene 1700-tals stræbsomme bondetype og de nye åndelige og mentale kulturtræk 100 år senere forblevet uklare.

I den forbindelse er det en skam, at den femte artikels undersøgelse tager sit empiriske udgangspunkt udenfor det Giese-gaardske godsområde. Gørslev og de andre Giese-gaard-sogne forblev helt indtil tiden omkring forrige århundredeskifte godsdominerede. Toksværd derimod, som ganske vist kun ligger få kilometer mod syd, er et sogn med helt andre historiske forhold, idet kun et hjørne af sognet kan udvise en bare nogenlunde lignende historie. Selvom det teoretiske udgangspunkt i communitystudiet er det samme som i de fire første artikler, er de kulturelle præmisser derfor ikke de samme, og resultaterne af det feltarbejde, som Chri-

stiansen fremlagde for første gang i 1980, lader sig kun delvist tænke ind i den samme sammenhæng som bogens øvrige.

Landsbyliv indeholder videnskabelige tekster, og bogen er kun sengebordslæsning i det omfang, man kan holde hovedet nogenlunde koldt om aftenen. Men Christiansens læsevenlige sprog svigter ham aldrig. Her er 25 år gammel, men spændende, viden tilgængelig for første gang for den, der helst læser dansk, og på sin vis er der ved sammenstillingen af artiklerne også ny viden om landsbyens liv.

Christian Ringskou

Anders Enevig: Cirkus- og gøglerslægter

Miljø og stamtavler. Forlaget Wisby & Wilkens, 2004. 364 sider. ISBN 87-89191-57-9. Kr. 348,-

Hvor cirkus som kulturfænomen kun kan føres tilbage til slutningen af 1700-tallet, er artisttraditionen endnu ældre. Omrejsende trupper, der arbejdede med dans, akrobatik og pantomime, krydsede landegrænserne og nåede også til Danmark, hvor nogle – som Casortierne og Pricerne – satte varigt aftryk på dansk kulturliv.

Som rejsende repræsenterede de en livsform, der var ringeagtet i et bondesamfund, som det danske, hvor bofasthed var normen.

Familien eller slægten var grundlaget for de omrejsende trupper. Børnene blev fra små indviet i traditionen. De gennemgik en omfattende fysisk og musisk træning, så de tidligt kunne deltage i forestillingen og bidrage til familiens overlevelse.

I bogen opstiller Anders Enevig stamtræer over de slægter, der slog sig ned i Danmark og virkede her. I alt 37 rejsende familier.

En del af disse slægter fører Anders Enevig tilbage til den hvervede, professionelle hær, der udgjorde grundstammen i dansk militær, indtil der i 1788 blev indført værnepligt – i første omgang kun for bondestanden. Fra hertugdømmerne vandrede disse familier op i kongeriget, hvor de dels ernærede sig som musikere og artister, dels ernærede sig gennem forskellige former for husflid – ståltrådsarbejder, børstebinding m.v.

Anders Enevig kortlægger desuden 14 indvandrede cirkus- og artistslægter, som f.eks. Gautier, hvor den danske slægt er en del af en vidt forgrenet international artistfamilie, der har virket i flere lande.

Metoden til at beskrive disse slægter – den genealogiske – har sin begrænsning deri, at emnet kan svulme op, så det er nødvendigt at beskære både bagud i tiden og i forhold til nyere tid.

Derfor er fokus da også på den del af slægtshistorien, som har interesse i en bredere kulturhistorisk sammenhæng. Her er bogen et nyttigt værktøj, som supplerer Anders Enevigs andre arbejder, først og fremmest 3-bindsværket om dansk cirkus fra 1981-82, som fortsat er hovedværket på sit område, samt de 4 bind om Cirkus og Gøgl i Odense (1995-99), som er en enestående materialesamling, der dækker perioden fra 1640 til 1940.

Emnet er vanskeligt at arbejde med. De rejsende bevæger sig til stadighed på tværs af sogne- og sommetider også på tværs af landegrænser. De udøver en kunst, som lever i øjeblikket, og som ikke efterlader mange spor, når først teltet er pillet ned og karavanen er på vej mod næste by eller næste markedsplads. Forestillingen efterlader sig et indtryk hos de mennesker som var tilstede, og måske en lille notits i den lokale avis.

Ældre fremstillinger byggede ofte på mundtlig tradition, som sjældent er pålidelig. Hvor påstande kan efterprøves, holder de sjældent vand. Det har været nødvendigt at tilvejebringe et nyt og mere pålideligt materiale, som er skriftligt og samtidigt. Her har Anders Enevig ydet en virkelig pionerindsats.

At det overhovedet har været muligt at udrede trådene i de rejsende familier så detaljeret, som det er tilfældet her, må betragtes som frugten af mere end 40 års arbejde med emnet. Siden omkring 1958 har Anders Enevig opsøgt og indsamlet oplysninger om de rejsende familier.

Hans arbejde kan ses i forlængelse af Eiler Nystrøms bøger om »Offentlige forlystelser i Frederik den Sjettes tid« fra 1910-13. Der arbejdes med samme minutiøse grundighed. Jeg har i en række tilfælde haft lejlighed til at kontrollere Anders Enevigs brug af kilder. Kirkebøger, folketællinger,

pasprotokoller og andre steder, hvor man kan finde oplysninger om de rejsende. Arbejdet virker særdeles pålideligt og veldokumenteret.

At dette helt grundlæggende materiale nu foreligger i en tilgængelig og overskuelig form, må betyde et vigtigt »løft« for udforskningen af disse samfundsgrupper, uanset hvilket perspektiv man lægger på sagen.

Bogen er et vigtigt værktøj til udforskningen af de rejsendes livsform og for en dybere forståelse af deres bidrag til dansk kultur. Den kan stærkt anbefales.

Jon Vedel

Karl-Erik Frandsen & Jens Chr. V. Johansen (red.): Da Østdanmark blev Sydsverige
Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-tallet. Ebeltoft, Skippershoved, 2003. 148 s. ISBN 87-89224-74-4. Kr. 248,-

Emnet er til overmål behandlet tidligere, men ikke for alvor de seneste 50 år, og ved år 2000 ser man anderledes på historien. Bogen er skrevet af en forskergruppe, stiftet i 1999, der hedder som bogtitlen, men med undertitlen: *integration, interaktion og identiteter* – ord og begreber, som de gamle historikere måske kendte, men ikke benyttede i deres forskning.

De ældre afhandlinger, hvis kildemateriale var love, påbud og embedsmandsberetninger, opererede med begrebet »forsvenskning« og beskæftigede sig i ringe grad med, i hvilket omfang lovgivningen blev efterlevet og da slet ikke med, hvordan overgangen blev oplevet af almindelige mennesker. Der har dannet sig to myter om overgangstiden: at det hele gik hurtigt og smertefrit, at de svenske myndigheder gik frem med lempe – eller at forsvenskningen blev gennemført brutalt og hensynsløst og mødte stor modstand.

Med denne bog giver ØSIII, som gruppen kalder sig med en typisk svensk forkortelse, en række bidrag til at belyse de tre i'er, men den konkluderer, at der stadig er mange spørgsmål og nuancer at arbejde videre med. Der kommer nok mere fra ØSIII.

Efter indledningen giver Karl-Erik Frandsen en oversigt over svenskekrigene 1645-1720, altså fra Torstenssonkrigen med freden i Brömsebro over de to Karl Gustav-

krige med fredsslutningerne i Roskilde og København 1658 og 1660, som resulterede i de grænsedragninger, som stadig gælder. De andre krige, Den Skånske Krig 1675-79 og Store Nordiske Krig 1700-1720 var bl.a. danske forsøg på at genvinde Skånelandene, hvilket ikke lykkedes; men de skal også ses i en europæisk sammenhæng, hvor ikke mindst herredømmet over Østersøen og forholdet til Nederlandene spiller ind.

For den almindelige befolkning var det især de nye grænser, der blev generende. Ved freden i Brömsebro blev der på svensk ønske indført en *toldgrænse* mellem Småland og Skånelandene, som altså ikke betragtedes som indlemmet i kongeriget Sverige (dette skete først i 1683). Denne grænse generede de smålandske bønders leverancer til de skånske og hallandske købstæder, som havde været deres mest attraktive marked, og også eksporten af okser over Ystad til Sønderjylland.

Øresund blev både rigsgrænse og toldgrænse, og det kom til at influere på den lille grænsehandel, bl.a. de skånske kvinders salg af smør og kød på torvet i Helsingør. Kilderne til dette kapitel er toldregnskaber og retsbøger – og det må henhøre under *interaktion*.

Under rubrikken *integration* finder man et kapitel om en skånsk provsts skriftsprog og hans forsvenskning af skrivelserne til biskoppen i løbet af 1680'erne. Den går fra rent dansk (han var født i København) i 1683 til 90% svensk 1690 – målt på et system af ordvalg og verbernes endelser (e eller a). Man har oven i købet fundet ord i provstens skrivelser, der var svenskklingende, men ikke findes i svensk, så han har gjort sig umage.

Der er i øvrigt lavet en del studier over såvel privatbreve som kirkebøger og retsprotokoller. Ikke uventet var det de offentlige dokumenter, der hurtigst blev svensk-sprogede.

Identitetsproblemet er nok det sværeste – hovedproblemet er, at vi ikke aner, om national identitet som vi nu opfatter den overhovedet eksisterede. Det er historikerne uenige om.

Østdanmark omfattede i den behandlede periode også Gotland og Bornholm. Gotland blev 1341 erobret af Valdemar Atterdag, som nedslagtede bondehæren medens

de mere internationale Visby-borgere stod på deres mur og så til.

Ved freden i Brömsebro gik Gotland til Sverige, men i dette skrift er det *fordanskningen* i tiden før 1645, der behandles. Tilsyneladende havde anvendelsen af dansk som embeds- og kirkesprog smittet så meget af på bondebefolkningens skriftsprog (de gotlandske bønder var faktisk skriftkyndig), at de fra omkring 1500 i ikke ringe grad skrev dansk.

Når Bornholm ikke i denne sammenhæng regnes som Østdanmark, er det fordi øen ikke blev svensk eller rettere sagt kun var det en kort tid. Dels befriede bornholmerne sig selv, dels betalte den danske krone efter freden i København 1660, Sverige en erstatning, det man kalder »Det bornholmske vederlagsgods« bestående af 18 adelige hovedgårde med underliggende ejendomme.

George Nellemann

Kristof og Kirsten Glamann:

Nordens Pasteur

Fortællingen om Emil Chr. Hansen. Gyldendal 2004. 175 sider. ISBN 87-02-02500-0. Kr. 198,-

Den danske mikrobiolog Emil Christian Hansen fik på ingen måde den samme status i Danmark som Louis Pasteur fik i Frankrig, skønt han var en anerkendt forsker og en pioner inden for gæringsfysiologi. Hans væsentligste bedrift var udviklingen af en metode til fremstilling af renkulturer af ølgær, som blev indført på Carlsberg i 1883, hvor han var ansat som forstander for Carlsbergs laboratoriums fysiologiske afdeling. Hans forskning i gærcellernes mikrobiologi var grundlaget for udviklingen af en gæringsteknologi, som effektivt kunne kurere »ølsygen«. Den historie er blevet kendt af et bredt publikum via tv-serien »Bryggeren« (hvor Hansen for øvrigt blev spillet af Preben Kristensen).

Emil Christian Hansen arbejdede både sammen med Louis Pasteur i Frankrig og Robert Koch i Tyskland i årtierne efter 1870, hvor der internationalt blev gjort store landvindinger inden for mikrobiologien og bakteriologien. Især Pasteur tog imod ham med åbne arme, opmuntrede ham i forskningen og brugte også sin inter-

nationale indflydelse, så Hansen fik en hædersbevisning i form af en guldmedalje. Hansen havde dog svært ved at acceptere den blinde beundring, som Pasteur blev omgærdet med af franskmænd såvel som af et internationalt publikum, ikke mindst af Brygger Jacobsen, som var Hansens arbejdsgiver. Det irriterede ham, at det var umuligt at fremkomme med kritik. Selv havde han ikke Pasteurs evne til at blive lagt mærke til og hyldet. Hvor Pasteur var en mester i selviscenesættelse var Hansen en alvorstung og selvfølende person, som kæmpede for anerkendelse og mod sociale mindreværdskomplekser.

Det netop er denne kombination af selvovervurdering, forurettelse og ambition, som gjorde Emil Christian Hansen til en ensom og ikke særlig vellidt mand, forstår man af denne lille bog, som er en biografisk fortælling om mennesket og forskeren Emil Christian Hansen. Selvom han ikke var gjort af det stof, der skabes myter af, blev han anerkendt inden for videnskaben. Derfor finder man ham også på flere af tidens berømte malerier til ære for videnskaben; for eksempel P. S. Krøyers berømte malerier »Et møde i Videnskabernes Selskab« (1896-97) og »Industriens mænd« (1903-04). Desuden nævnes han på linje med Louis Pasteur og Robert Koch i videnskabshistorien, ligesom der til hans ære er opstillet et monument af billedhuggeren Anders Buundgaard i Ribe. Så malersønnen fra Ribe blev på sin vis en verdenskendt forsker, men ikke en folkehelt.

Lene Otto

Christian Hinze Holm og Kirsten Linde

(red.): **Ja, vi elsker ting!**

En artikkelsamling om gjenstander ved museene i Akershus. Forlaget Bonytt, Oslo 2004. 87 sider. ISBN 82-7039-067-4. Nkr. 298,-

Ting, genstande eller materiel kultur er det museumsvirksomhed drejer sig om, uanset om man er konservator, museumsinspektør, udstillingskurator eller magasinforvalter. Teoretiske udredninger og refleksioner over ting og materialitetens rolle i kulturanalyser har det da heller ikke skortet på i de senere år, men her kommer en museumsantologi,

hvor alle forfatterne blankt erkender, at de elsker ting!

Ni museumsfolk fra Akershus fylke i Norge har skrevet om udvalgte genstande fra deres museumssamlinger, som de har en særlig kærlighed til. De ni genstande er i bogens orden: en prædikestol, der var blevet brugt som trappe i et kunstnerhjem, kirkedåser, et norsk splitflag, en dansemaske fra Papua Ny-Guinea, singleplader, en arkitekttegnet stol, bundtømmer, en »granbar« – dvs. en æresport af gran, som begravelsesfølget skulle igennem samt børnetegninger.

Artiklerne handler dog ikke bare om disse personers særlige veneration for tingene, men alle forholder de sig til et kulturkritisk essay af den norske socialantropolog Tian Sørhaug *Det moderne og det autentiske*. Dette essay er trykt bagest i bogen, så læseren kan få indtryk af, hvad det er, der har provokeret og inspireret de norske museumsfolk. Udover den ikke særlig overraskende definition af museer som templer for ting, diskuterer han museernes rolle og de museumsansattes forhold til museumsgenstandene ud fra forskellige antropologiske teorier og begreber. Fx laver han en parallel mellem (moderne) museal praksis og (primitiv) religiøs praksis, ligesom han argumenterer for, at indsamlede museumsgenstande kan sammenlignes med et offer eller en gave, idet de bliver gjort utilgængelig for senere anvendelse; de gives evig eksistens. Et gennemgående tema er opgøret med den vestlige verdens dualismer som fornuft og fantasi, subjekt og objekt samt behov og betydning.

Det, der især har fanget de garvede museumsfolks interesse, er nok Sørhaug's interessante diskussion af begreberne autenticitet og aura. Det har fået dem til at se på deres eget dokumentationsarbejde med nye øjne. Samtidig har de, for at imødegå hans postulat om at museumsgenstande helst skal være særligt sjældne eller vanskelige at forstå, udvalgt almindelige masseproducerede eller slidte hverdagsgenstande, som også har denne mærkelige tiltrækningskraft på både publikum og museumsfolk. Hver artikel er således en reflekteret beskrivelse af den omfattende dokumentations- og forskningsvirksomhed, der knytter sig til hver eneste indsamlede museumsgenstand. Samtidig med at man som læser får indblik i

dette arbejde, lærer man noget nyt om de nævnte museumsgenstande. Bogen er læseværdig og rigt illustreret.

Lene Otto

Jóan Pauli Joensen: I ærlige brudefolk

Bryllup på Færøerne, Etnologiske Studier, bind 10. Museum Tusulanums Forlag, København, 2003. 298 sider, rigt ill. ISBN 87-7289-808-9. ISSN 1398 8980. Kr. 325,-

Jóan Pauli Joensen har skrevet en letlæst og fornøjelig kulturhistorisk 'tour de force' bog om færøske bryllupsskikke fra omkring 1600 og op til i dag og med jævnlige udblik til de øvrige nordiske lande og Shetlandsøerne. Fremstillingen er tematisk knyttet sammen med en kulturhistorisk kronologi for til stadighed at kunne belyse »traditionens permanens, ophør og optagelse af nye traditioner og nye ritualer« (s. 21). Tradition bruges hos Joensen som et dynamisk begreb og forstås som en kulturel kommunikation over tid af sædvaner og skikke.

Bryllupper er en af etnologiens klassiske emner, og færøske bryllupsskikke er ofte beskrevet i den færøske etnologiske faglitteratur, men Joensens bog er det første, samlede færøske studie af dette emne. Ud over at inddrage præsteindberetninger, rejsebeskrivelser, interviews og erindringer, har Joensen inviteret gymnasieelever til at skrive stile om bryllupper, som de har deltaget i. Endelig er bogen rigt illustreret, forfatterens eget bryllupsbillede er også medtaget.

En af bogens væsentligste kvaliteter, den minutløse beskrivelse af skikke og stadige, sammenlignende udblik til egne udenfor Færøerne, er samtidig også bogens største svaghed. Hvert kapitel er viet til et hovedemne: frieri og trolovelse, indbydelse, bryllupsforberedelser, bryllupsdage osv. Disse hovedemner er igen opdelt i en lang række centrale emner, der hver for sig behandler skikkene og deres ændring over tid og hele tiden med et sammenlignende blik ud til den omgivende verden. Det giver en utrolig tæt beskrivelse og en forståelse for, at kultur ikke udvikles i et tomrum og heller ikke er statisk. Det er ikke muligt at tale om det rigtige færøske bryllup, fastslår Joensen. Svagheden er det kalejdoskopske indtryk, som læseren sidder tilbage med. Det er umiddel-

bart vanskeligt at få et sammenhængende indtryk af udvikling og ændringer over tid og af samtlige et bryllups skikke og ritualer på et givet tidspunkt. Det ville have været mere læservenligt med beskrivelser af de samlede bryllupsskikke i forskellige udvalgte perioder, men detailrigdommen var nok gået tabt.

Jeg selv blev så inspireret af at læse denne undersøgelse, at jeg fandt en beskrivelse frem over sæd og skik på min barndomsø, nemlig Henrik Ussing's: *Det Gamle Als* (1998 (1926)), med beretninger af mange nærtbeslægtede skikke og en parallel udvikling op gennem det 19. århundrede.

En spændende side ved bogen er dens ajourføring op til i dag af bryllupsskikke på Færøerne. Særligt interessante er beskrivelserne af brugen af mulighederne for at kombinere tradition og fornyelse, for eksempel hvorledes det ved en og samme vielse er muligt at kombinere tradition, revitalisering og nyritualisering. Ligeledes er udviklingen af iscenesættelse af borgerlige vielser grundigt beskrevet; vielserne behøver ikke længere at foregå på offentlige myndigheders kontorer, men kan placeres på museer eller i andre egnede lokaler. Nyritualiseringen af vielserne udvikles specielt hurtigt i de ikke-folkekirkelige samfund, skriver Joensen, men den har afsmittende virkning på folkekirken (p. 205).

Et andet interessant nutidigt færøsk fænomén, som Joensen omtaler, er annonceringsbrylluppet (s. 67ff.). Det forestående bryllup annonceres, ofte flere gange, og annoncen meddeler, at brylluppet er for særligt indbudte, eller at der er tale om et velkomstbryllup (fremmøde uden foregående tilmelding) eller at interesserede deltagere skal tilmelde sig, et såkaldt tilmeldingsbryllup. Hvis kun de nærmeste er inviteret bruges udtrykket 'at holde bryllup' ikke.

Jóan Pauli Joensen integrerer etnologiske og antropologiske begreber i teksten på en sådan måde, at bogens faglige diskussioner også er lettilgængelige for en videre læsekreds.

Siden midten af 1970'erne er der med jævne mellemrum kommet et større kulturhistorisk studie om Færøerne fra Jóan Pauli Joensens hånd. Han har belyst en stor befolkningsgruppes barske vilkår i overgangen fra bonde- til fiskersamfundet, levende

beskrevet slupfiskeriet, analyseret nationalidentitetsproblematikken og lavet charmerende undersøgelser om blandt andet væd-derhold på Færøerne. Denne fornøjelige og detaljerige bryllupsbog slutter sig smukt til rækken af Joensens værker.

Elisabeth Vestergaard

Axel Johnsen og Birgitte Thomsen (red.): 19 myter i Sønderjyllands historie

Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland Nr. 88. Aabenraa 2002. 256 sider, ill. ISBN 87-7406-073-2. Kr. 198,-

I januar og februar 2002 afholdt Historisk Samfund for Sønderjylland en foredragsrække med titlen »Myter i Sønderjyllands Historie«. Det blev til 19 aftenforedrag, der nu er kommet på tryk. Det er et plus for denne publikation, at også tysksindede forskere bidrager med studier om myter i Sønderjylland, så ikke alene tyske myter om danskere, men også danske myter om tyskere hænges ud til tørre.

Myter ifølge Inge Adriansen »er ofte be-
givenheder, der af folk opfattes som virkeligt sket« (s. 9), eller med andre ord myter er en »usand historie eller i hvert fald en historie med en tvivlsom sandhedsværdi« (s.9), men myter ifølge Adriansen, kan også »være en mytisk historie, det vil sige en større fortælling, der tjener til at give et meningsfyldt og sammenhængende syn på tilværelsen og historiens gang – ofte ud fra en ideologisk, politisk eller religiøs synsvinkel« (s.9). For mig er myter særdeles sejlivede løgnehistorier, et vedvarende fortællemateriale som fascinerer og frastøder.

Hvorfor historikere i denne publikation netop er så interesseret i myternes tvivlsomme sandhedsværdi, kan måske undre, men ikke folklorister. Myter for historikere – også i denne publikation – opfattes som et arkivalisk materiale og ikke som et traditionsmateriale tilvejebragt gennem andre kilder og indsamlingsmetoder, end dem historikere benytter. Folkloristen skelner mellem nationale og folkelige myter – og hans/hendes opgave er ikke at aflive myter, men at få verificeret og analyseret den nationale og folkelige »indre« dynamik, der forklarer, hvorfor myter med justeringer og ændringer traditionaliseres, detraditionali-

seres og retraditionaliseres. Ikke for at forklejne de kundskabsmættede artikler i denne publikation, men det spørgsmål må vel stilles, hvorfor myten som en usand historie af historikere i den grad ønskes sandhedsgjort, dvs. erstatte fiktion med fakta, når det karakteristiske netop for en myte er fiktion og ikke fakta. En folkløstisk tankegang strejfes dog i artiklen om Jomfru Fanny.

Studiet af de 19 myter i Sønderjyllands historie spænder vidt, for selvfølgelig var »Ejderen – Danmarks grænse i middelalderen« (Carsten Porskrog Rasmussen) ikke en etnisk grænse mellem dansk og tysk, – og »Det danske navn Sønderjylland og det tyske navn Slesvig« (Hans Schultz Hansen) blev skam brugt af begge befolkningsgrupper. – En artikel er der selvfølgelig også om »Christian II og det runde bord« (Inge Adriansen) – og der er ingen sammenhæng mellem »Reformationen og den sproglige fortydskning« (Jesper Thomassen) – og »Vestindien, rom og Flensborgs velstand« (Lars N. Henningsen) som eneste velstandskilde for Flensborg er selvfølgelig ikke rigtig. – og »De rige skibskaptajner og Løjtsøfarten« (Lars N. Henningsen) har ikke alene præget velstanden på Åbenrå egnen som antaget – og hvor tyskvenlig var egentlig »Uwe Jes Lornsen« (Johannes Jensen), og hvor dansk-sindet var »Peter Hiort Lorenzen« (Jørn Buch), når det kom til stykket – og »Det 19. århundredes nationalliberale historiesyn og Sønderjylland« (Claus Møller Jørgensen) halter noget, ifølge forfatteren. – En artikel om »Jomfru Fanny – den synske kongedatter fra Aabenraa« (Hanne Christensen) er også taget med – og fra Dybbøl tages der ladegreb på »Bagladegeværene i 1864« (Bjørn Østergaard), og som nu ikke alene får skylden for Danmarks nederlag – og i de samme skanser udøvede de tysksindedes helt »Pionér Klinkes helledåd den 18. april 1864« (Immo Doege). – Videre ned ad Dybbøl Banke til Sønderborg, hvor »Præsident Bruno Topff og republikken Als i 1918« (Christian Bo Bojesen) latterliggøres endnu engang – og for resten var »Afstemningen 14. marts 1920 – bedrageri eller retfærdighed?« (Axel Johnsen) ikke netop bedrageri eller hvad? – Endvidere er der to artikler mere om Genforeningen, nemlig den om »1920 – tre myter om en genforening«

(Broder Schwensen), som ikke er så flatterende for de dansksindede, og endelig en artikel om »Christian X og den hvide hest« (Uffe Barsballe Thyssen). For hesten Malgré var vel ikke hvidkalket? En myte er det dog ikke, at en sølvbeslæet hov fra samme hest blev anvendt på Amalienborg af Christian X som askebæger. – I artiklen »blod, jord og race i Slesvig« (Axel Johnsen) mere end antydes, at bogen »Dansk Grænselære« skrevet af Claus Eskildsen var et halv-nazistisk dansk kampskrift, som om det ikke har været en myte. – Publikationen slutter af med to artikler i forbindelse med 2. Verdenskrig, for det passede jo ikke, at »9. april 1940 var aftalt spil – Rostock-myten« (René Rasmussen) og heller ikke, at »Jernbanesabotagen i Sønderjylland« (Henrik A. Kristensen) havde nogen stor militær betydning i Sønderjylland.

Så vidt så godt, men som folkløstisk synes jeg, at mytebegrebet i denne publikation ikke alene er blevet devalueret, men også er anvendt upræcist, men artiklerne er bestemt kundskabsmættede. For mig, der er født i Sønderborg, var artiklen om pionér Klinkes oplysende, og helt ueffen var heller ikke artiklen om hestehoveaskebægeret. Men gennemgående synes jeg, at artiklerne er for »pæne«, hvis ikke ligegyldige. De får ikke datidens virkelige krasse modsætninger frem på myteplan mellem dansk og tysk i Sønderjylland/Slesvig. Artikler som »blod, jord og race i Slesvig«, »Afstemningen 14. marts 1920« og »1920 – tre myter om en genforening« lukker lidt op for posen, men hvorfor er der ikke artikler om nazificeringen af det tyske mindretal og mytologien i forbindelse hermed?

Flemming Hemmersam

Mikkel Venborg Pedersen: Ejdersted

Skitser fra et landskab 1650-1850. Frilandsmuseet 2004. 203 s., ill., uindb., med engelsk resumé. ISBN 87-7602-013-4. Kr. 187,50

Blandt Nationalmuseets samling af gårde og andre bygninger fra det gamle danske område i Frilandsmuseet i Lyngby fremstår gården fra Ejdersted for nutidens besøgende som en af de ejendommeligste. Dels hæver den sig med sit mægtige tag over museets

andre mere beskedne bygninger, og dels byder den på et interiør, der vidner om fremmed boligkultur og velstand.

Det er beboerne i denne ejendommelige gårdtype fra marsklandskabet Ejdersted lige nord for Ejderens udløb i Vadehavet, som museumsinspektør og etnolog Mikkel Venborg Pedersen (MVP) beskriver i Frilandsmuseets seneste publikation. Han vil, som han skriver, »give en karakteristik af beboerne på de store gårde i Ejdersted«, hvortil stoffet hentes fra perioden 1650-1850, men bogen har dog fået halvnet »Ejdersted«, som angiver, at hele halvøens befolkning og forhold er i fokus.

Bogen er inddelt i fem kapitler. 1. kapitel kalder forfatteren en strukturel ramme. Vi får en redegørelse for Ejdersteds privilegier gennem tiderne og for landskabets kommunalforfatning, endvidere for halvøens handelshistorie og for socialdemografien i det sogn, hvor museets gård i sin tid lå, samt gårdens ejerliste i perioden 1653-1850.

Forfatteren opdeler halvøens hushold i 4 grupper: »interessenterne« eller ejerne af de store gårde, mindre gårde de såkaldte *Milchbauern*, håndværkere mv. samt lønarbejdere og andre småkårsfolk.

2. kapitel handler om halvøens tilblivelse og opretholdelse. Det indledes med landskabets stormflods- og landvindingshistorie (1362-1850). Dernæst redegøres der for retsforholdene vedrørende bygning og vedligeholdelse af diger, kanaler og sluser, samt fordeling af de økonomiske byrder ved disse aktiviteter. De sociale standsforskelle kommer til udtryk ved bebyggelsens fordeling i landskabet, hvor de store gårde – ligesom Frilandsmuseets gård – rager betydningsfuldt op over den åbne horisont og over de andre beboeres huse.

I kapitel 3 bliver der redegjort for de konkrete forhold vedrørende agerbrug og kvæghold i Ejdersted. På et tidligt tidspunkt er jord i marsken blevet et frit gode, der kan handles med, deles og testamenteres. Arealernes udnyttelse til afgrøder eller græsning var i høj grad betinget af markedets efterspørgsel, for de store bønder var omstillingsparate. Her bliver beskrevet de store gårdes hushold, der godt kunne omfatte 15 personer, og så måtte man alligevel have bistand af lønarbejdere i den travleste tid.

Vi følger således arbejdsårets gang på

haubargen (den store gård), og kapitlet slutter med at understrege, at der er en stor kulturel variation blandt dem, vi kalder bønder: bonden på haubargen var Ejdersteds storbonde.

Med kapitel 4 rettes fokus mere direkte mod at give en karakteristik af ejerne og beboerne af de store gårde i Ejdersted. MVP vender tilbage til en række egnsbeskrivere, som han hidtil har trukket meget på, især Danckwerth (1652), Volckmar (1795), Wedel (1803) og Mügge (1846). Han forsøger nu at karakterisere »interessenterne« kultur mere konkret end disse topografer har gjort. Det gør han ved at rette opmærksomheden mod det, han kalder indikatorer, som han især finder blandt menneskenes ting. Det giver anledning til at teoretisere over materiel kultur og tingenes 3 dimensioner: den funktionelle, formen, og symbolet (statuskonsumtion). Overvejelserne fører til fremlæggelsen af 3 inventarier fra haubarger. Efter denne delundersøgelse anvender MVP endvidere uddannelse og begravelses-skik som kulturelle indikatorer. Med disse analyser afslutter MVP sin karakteristik af de store gårdes ejere og angiver deres status som Ejdersteds elite.

Derpå sammenholder MVP i bogens sidste kapitel Ejdersteds elite dels med traditionel adel og dels med storstædernes købmandsstand og slutter med et resumé.

Allerede bogens forside med landskabets navn Ejdersted og billedet af en haubarg, som disse store gårde kaldes, angiver et problem, som MVP selv er opmærksom på: haubargen er ikke hele Ejdersted.

I de mange beskrivelser er Ejdersted landet med frihed og velstand. Det kalder MVP myten om Ejdersted, fordi det udsagn passer kun på »en livsverden: de store gårdbesidderes. Men der var flere end denne, også i Ejdersted var der i samfundet kulturelle profiler af vidt forskellig slags ... (s. 15).«

»For at forstå de store, må vi inddrage et billede af de små, for at forstå dele må vi tænke på helheder. Der må tegnes et generelt billede for at forstå det specifikke ... (s. 17).«

Denne erklæring kan jeg kun dele med forfatteren, men det kniber netop med at beskrive denne helhed. Når MVP kommer en sådan beskrivelse nærmest, beskriver han den som en arena for interessekonflikt

– ja klassekamp: »Der var nogle, der skulle have bygget diger – og der var nogle, som skulle bygge dem ...«, og et andet sted hedder det: »Kanaler og diger var først og fremmest til fordel for jordejerne (s. 67).«

For mig at se var landskabet Ejdersted derimod en overlevelsesenhed, et skæbnefællesskab, et retsfællesskab, der gjorde, at den bofaste befolkning dér – mere end noget andet sted – kunne sige »vi«, uanset hvilken stand de tilhørte, men denne side af del/helhed-problematikken lader MVP ligge.

Et lignende forhold gør sig gældende ved behandlingen af Ejdersteds økonomiske og sociale udvikling i europæisk perspektiv. Godt nok nævner MVP her og der i bogen mange aspekter af dette forhold, men de tematiseres ikke samlet noget sted. Det er ikke en myte, at Ejdersted-bønderne hørte til Europas rigeste bønder i flere hundrede år. De høstede 25 fold medens bonden i kongeriget DK på samme tid skulle glæde sig over 5. Jorden i Ejdersted var en vare i fri handel, landbrugsproduktionen var betinget af et marked, og handel og lønarbejde var baseret på kontrakt, alt sammen tegn på kapitalistisk produktion, som i Ejdersted var gennemført over 200 år før end i DK. Hvad betød det i forhold til yderverdenen, og hvad betød det internt i Ejdersted. »Seeing (1908) kalder i sin undersøgelse ligefrem disse bønder for kapitalister ...« siger MVP, men undgår selv at tage stilling til dette udsagn.

Både helhed/del-aspektet og de rige bønder ville have fået en bedre forståelsesbaggrund, dersom MVP havde gjort klarere rede for det kulturgeografiske landskab, vi kalder marsk. Godt nok omtales diger og kanaler, men hvorfor anlægger menneskene dog landbrug på havbunden ved at genne havet ude med diger. Hvorfor viger menneskene ikke for havet, men bygger diger og således raner land fra havet. Fordi det majsommeligt indvundne land er besværet værd takket være dets frugtbarhed.

MVP's inspirationskilder og teoretiske grundlag synes overvejende at kunne føres tilbage til en genre inden for den anglo-amerikanske kulturanthropologi, som har præget dele af antropologien siden 1980'erne, han foretrækker selv at kalde retningen *Ny Kulturhistorie*. Ifølge denne teori gør kulturen den fysiske, sociale verden forståelig og til-

lægger elementerne i denne forståede verden betydning. Disse betydningsladede elementer eller indikatorer, angiver så de pågældende menneskers kulturelle værdier (s. 16).

Blandt karakteriserende træk ved denne genre for kulturstudier bør endvidere nævnes en særlig interesse for mikrohistorie, der nu og da begrænser sig til historien om én person eller familie, endvidere en interesse for det fortællende, litterære (narrative) snarere end for videnskabelig fremstilling i traditionel forstand, og nævnes skal også en interesse for semiotiske tolkninger af dagliglivet. Vi finder alle de nævnte aspekter i MVP's bog.

Bag al den megen tale om kultur som udtryk ligger der imidlertid et meget vagt kulturbegreb: »Kultur er, hvis den overhovedet kan præcist karakteriseres, en uskarp genre, som vi kun kan nærme os gennem beskrivelse« (s. 15), skriver MVP.

Romanen er en litterær genre, folklorister taler også om fx viser, ordsprog og gåder som kulturelle gener. MVP's egen fortælling skal formodentlig også opfattes som en kulturel genre.

MVP's metode kan måske samles dels omkring en indlevels- og metodehermeneutik og dels om en semiotisk tolkningsteknik. »Kulturstudiet kalder på fortolkninger af det sete, det læste, det erfarede og kræver en høj grad af indlevelse« (s. 15). Hertil kan indvindes, at metodehermeneutikkens svage led er, at når man aflæder sig sine egne fordomme og møder »teksten« eller fortiden med åbent sind og indlevelsens evne, så slæber man i stedet tidens fordomme ind. Det gør MVP, når han taler om »bønder i almindelig forstand (s. 124)«, »regulært landbrug« (s. 108) eller om, at »Afgrøderne vekslede, som vi er vant til« (s. 109). Om 20 år vil disse udtryk formodentlig sige mere om MVP og hans tid end om Ejdersted for 2-300 år siden.

Ved MVP's semiotiske interesse bliver udtrykkets grundbetydninger overskygget af konnotationer. I dagens politiske liv er det på mode at tale om at signalere, den samme tendens møder vi hos MVP, der næsten er ved at skabe en »homo signalicus«: Disse utrætteligt selvoptagne mennesker, der ustandselig skal »kommunikere status.«

MVP er selv opmærksom på, at Ny Kulturhistorie's arbejdsmåde løber en fare ved

at fokusere på signalering, statuskonsumtion og de kulturelle værdier, som genstande bærer, det kan nemlig være, »at man glemmer, at de fleste genstande i det 17., 18. og 19. århundrede blev skabt, fordi de skulle opfylde en helt konkret funktion« (s. 133).

Det er et sympatisk træk, at MVP, når han har vovet sig langt ud, slår kontra med selvrefleksion.

Jeg savner ved MVP's beskrivelse af Ejdersted en gennemført redegørelse for marsklandskabets tvingende og dannende magt for de mennesker, som bebod det. Men et sådant 'materialistisk' grundlag er formodentligt forfatteren inderligt imod.

Dragningen mod det litterære og bort fra det videnskabelige medfører en vaklende brug af begreber, der giver læseren besvær. Hvad menes der fx med udtryk som »noget kulturelt sandt« (s. 97), »en forestillet virkelighed« (s. 121), og »kulturelle fortællinger« (s. 172)?.

Sproget er ikke præcist nok, og forfatteren lader sig gang friste til at anvende fortærskede udtryksmåder midt i fortællelæden.

Fremstillingen inddrager oftere kilden i brødtæksten, den ender med at blive objekt så *sagen* må træde i baggrunden. Fx nævner MVP ved omtale af korndyrkningen (s.108), at den gav godt udbytte, og det be-roede på hårdt arbejde, og her støtter MVP sig til topografen Volckmar. Det fører ham til at fortæller os om Volckmar, hvilket fører ham videre til at nævne topografien som oplysningstidens store genre, hvilket jo ikke har så meget med den konkrete korndyrkning at gøre. Disse digressioner er hyppige og virker vildledende på læseren, og der kommer dermed noget snakkende og umådeholdent over fremstillingen.

Der er ingen tvivl om, at MVP synes, han har gjort et fund i arkivet, for eller ville han ikke byde læseren på de mange sider nærmest oprensning af 3 inventarielister over brændte genstande, som 3 haubargejere har anmeldt til forsikringen (s. 136-154). Skal de med, bør de flyttes om i bilaget. MVP har ellers tidligere beroliget os med, at »metoden er dog ikke at fortabe sig i detaljer« (s. 16).

Tilsvarende advarer MVP mod at tage statistisk metode i brug, men fristes dog til det selv. En opgørelse af erhvervsudøvernes

(»interessenters«, *Milchbauern*, håndværkeres etc.) procentvise andel af hele sognets befolkning (s. 50) giver ikke »en vis oversigt og fornemmelse af sognet«, som MVP håber, men et forvirrende billede. Det indebærer jo fx, at husbond, hans kone og små børn tælles som »interessenter«, og at de resterende 10 af haubargens store hushold tælles som tjenestefolk eller lønarbejdere. En mere oplysende og etnologisk relevant databærende enhed ville være husholdene, hvor MVP jo tidligere i bogen selv har angivet de egnede socialgrupper som disse hushold kunne fordeles på (s. 27).

Jeg er lidt utryg ved regnestykkerne med lybske mark og danske rigsdalere (s. 45 og s. 72). Og et par faktuelle fejl bør nok også nævnes: Det kan ikke være kong Frederik I, der gjorde sine sønner til hertuger i 1544 (s. 22), og Hamburg og Altona ligger nu på samme nordlige side af Elben (s. 159).

MVP's bog rokker ikke ved den etablerede opfattelse af forholdene i Ejdersted i den beskrevne periode. Ved beskrivelsen af de konkrete forhold (især kapitel III) bygger han loyalt på den gamle viden.

Der, hvor MVP tilføjer noget nyt, er med det blik eller den synsvinkel, hvormed han behandler det klassiske stof. Med bogen bringer MVP indirekte Ny Kulturhistorie og denne genres kultursyn til debat i den etnologiske fagkreds, og det er prisværdigt.

Med bogen har MVP kastet sig over et emne, der dels er klassisk og dels kræver historie- og arkivkundskab, hvilke krav han fuldt ud lever op til. I den sidste snes år har det ikke virket særlig fristende på de unge etnologer at fordybe sig i og yde bidrag til studier af den gamle bondekultur. Der er en tendens i faget til at ville springe historie- og arkivkundskab over. På denne baggrund er det opmuntrende at læse MVP's bog, for han går til sagen og arkiverne med energi og lyst – opmuntrende, fordi etnologien efter min mening kun kan (over)leve, når den har 'folk' og 'historie' med i sine kulturstudier.

Bogen fremtræder som en vel-designet lille bog i A5 format med en snes illustrationer, hvoraf 7 er i farver. Den, der vil vide noget mere om den store gård på Frilandsmuseet, kan her hente meget stof, og er der appetit efter mere, byder bogen på en fyldig litteraturliste.

Johannes Møllgaard

**Søren Rasmussen (red.):
Sandbjerg mellem sø og sund**
Århus Universitetsforlag 2004. 415 s., ill.
ISBN 87-7288-909-8. Kr. 298,-

Studiet af herregårdene er rigtig kommet på mode igen, i tråd med tidens konservative strømninger; nu er det mere kulturhistoriske studier end æstetiske, der optager forskerne. Og hører det lille Sandbjerg Slot ved Alsund ikke til de ældste og største herregårde i landet, så hører det i alle tilfælde til de kønneste, som det yndefuldt indrammes af sundet og søen, »en net, lille Gaard, og den smukkeste her i egnen«, som det hedder i 1782. Nu ejes Sandbjerg af Aarhus Universitet, der bruger det til kurser af mange slags. Universitet fik Sandbjerg foræret for 50 år siden af Ellen Dahl.

Den smukke bog, som Aarhus Universitetsforlag har udgivet i den anledning, vil ikke gøre det ud for en udtømmende skildring af godset og livet der gennem tiderne. Men man kommer ind på mange emner, bygningshistoriske, ejere og godsinspektører, landbruget og skovbruget, relationerne til Dybbøl kirke, mølledriften, krigen i 1864, geologien i området, floraen osv. Den drivende kraft i bogen har været tidligere lektor ved Geologisk Institut ved Aarhus Universitet Søren Rasmussen. Hvis jeg må pille en enkelt artikel op af bogens overflødhedshorn, så bliver det museumsinspektør ved Museet for Sønderborg Slot, Inge Adriansens om Catharina Glashoffs kogeboek. Hendes mand var inspektør ved godset nogle år i midten af 1800tallet, hvor hun stod for husholdningen. Hun skrev på sin kogeboek formentlig med henblik på at få den trykt. Det blev den ikke, og manuskriptet var forsvundet, indtil det blev genfundet af malermester Christian Paulsen fra Sønderborg – ikke mindst berømt for sit uforlignelige sønderborgske sprog – ved et malarbejde i Sottrup kirke. Manuskriptet lå under orglet! Nu ligger det på Museet på Sønderborg Slot. Inge Adriansen fortæller kyndigt om bogen og forfatteren og citerer betagende opskrifter, bl.a. en gedde begravet i en kæmpehøj af talg, opblødt franskrød, fløde og muskatnød.

Der fortæles i bogen mange gode historier om Sandbjerg. Men der kan sikkert fortælles flere. En af dem kunne handle om

godsinspektør fra 1866-1905 A Ohrts søn Ferdinand, som blev en vidt berømt filolog og kulturhistoriker, først og fremmest kendt for sine værker om folkelige trylleformularer. Hans efterladte papirer findes i Dansk Folkemindesamlings arkiv. Her er måske stof til en artikel i næste bind af Sandbjerg-Studier?

Eske K. Mathiesen

Knud Wentzel (red.): Eventyr til tiden
Fjorten fortolkninger. Syddansk Universitetsforlag, 2004. 176 sider. ISBN 87-7838-784-1. Kr. 175,-

At folkeeventyrene ikke følger med tiden, men er forblevet sig selv – og så alligevel formår at fortælle det moderne menneske ét og andet – synes at være essensen af redaktør Knud Wentzels forord til denne samling af kendte og engagerede menneskers fortolkning af eventyr.

Bogen rummer fjorten fortolkninger af tretten eventyr: *Lykkens Flytning*, *Ånden i flasken*, *Lille Åse Gåsepige*, *Den kløgtige Hans*, *Snehvide*, *Store-Per og Lille-Per*, *Den kloge Bondedatter*, *Jørgen*, *Den der først bliver vred*, *Skrubtudsen*, *Askepot* (to fortolkere), *Rottefængerens fra Hameln* og *Den stærke Hans*. Forfatterne har selv valgt, hvilket eventyr de hver især ville skrive om og fra hvilken samling, eventyret skulle hentes.

De fjorten fortolkere, Vibeke Arndal, Lars Bo Bojesen, Torben Brostrøm, Suzanne Brøgger, Henrik Dahl, Judy Gammelgaard, Marianne Jelved, Else Marie Kofod, Klaus Ribbjerg, Jens Smærup Sørensen, Vibeke Tøjner, Jan Lindhardt, Charlotte Weitze og Dorit Aagaard, har det til fælles, at de alle er kendte, men kun en håndfuld af dem har en mere professionel tilgang til eventyrforskning. Blandt de øvrige fortolkere tæller en politiker, terapeuter, en billedkunstner, en biskop og flere skønlitterære forfattere.

Til fælles har de også, at de alle som én tager udgangspunkt i egen kontekst. På den måde får læseren, via den enkelte eventyrfortolkning, et indblik i forfatterens tanker, liv og virke.

Selvom fortolkerne har interessen for eventyr til fælles, har de forskellige motiver for valget af eventyr. Det ville være for om-

fattende i dette forum, at referere til samtlige fjorten fortolkninger, selvom de hver især har vældig mange interessante betragtninger. Her er derfor et udvalg:

Torben Brostrøm har valgt at fortolke *Lille Åse Gåsepige*, Asbjørnsen og Moe. Brostrøm indleder sin fortolkning med en diskussion af den nordiske fortælletradition kontra Brødrene Grimms eventyr. Brostrøm hylder den mundtlige overlevering, som samlingerne fra Asbjørnsen og Moe er repræsentanter for, og tager skarp afstand fra Grimms eventyr, der – som Brostrøm hævder det – bygger på og viser 1800-tallets borgerlige og kunstige dannelsesidealer.

Lars Bo Bojesen har valgt at fortolke *Ånden i flasken* af Brdr. Grimm, oversat af Villy Sørensen. Denne eventyrsamling har flere af forfatterne i øvrigt valgt deres eventyr fra. Bojesen definerer folkeeventyret som et resultat af mange menneskers genfortælling af et motiv fra den kollektivt ubevidste del af psyken, hvorfor det samtidig er et udtryk for et kulturmønster. Skal vi tage Brostrøms udsagn om Grimms eventyr for gældende, må Grimms eventyrsamling altså vise os den borgerlige kulturs idealer i det 19. århundrede. Bojesen har nu valgt sit eventyr ud fra en ganske anden kontekst end Brostrøm. Bojesen lægger vægt på eventyrets åbne slutning, som Bojesen mener kan give stof til eftertanke – igen og igen.

Suzanne Brøgger har også valgt et af Brødrene Grimms eventyr, *Den kløgtige Hans*. Brøgger karakteriserer sit eventyr som »... en omvendt Klods Hans«, hvorefter hun sammenligner med H.C. Andersens eventyr *Klods Hans*. Brøgger skelner ikke mellem folkeeventyret og kunsteventyret. Hun vælger at kalde sit valgte eventyr – *en historie*, hvorefter hun ser nærmere på forholdet mellem sprog og virkelighed. Brøgger når frem til, hvad hun mener er eventyrets ultimative spørgsmål: Kan vi overhovedet lære af erfaring?

Henrik Dahl vælger også et Grimm eventyr, *Snehvide*. Dahl informerer om, at hans tilgang til dette eventyr skete gennem Brødrene Grimm, mens hans børn mødte eventyret om *Snehvide* som en Disney-tegnefilm. Dahl mener ikke, at det spiller nogen rolle, hvilken udgave af eventyret man præsenteres for, idet kvindebilledet i begge udgaver på den ene side er kvalmende uskyl-

digt (*Snehvide*) og på den anden side totalt fikseret på det ydre (*Stedmoderen*). Dahl ser – med fortrydelse – sidstnævnte som vinder, som tidens ideal, hvorfor Dahl beder sine døtre om »... at checke *Snehvide* ud én gang til«. Hvilken udgave af eventyret de benytter, er Dahl underordnet.

Marianne Jelved har også valgt et eventyr fra Grimms samling, *Den kloge Bondedatter*. Jelved studerer eventyrstrukturen med et kønspolitisk perspektiv. Jelved inddrager eksempler fra sin dagligdag, og hun mener, at eventyret kan fungere som en slags øjenåbner for den, der søger svar på et tilbagevendende spørgsmål. Der er dog ét spørgsmål, som Jelved får og som hun ikke kan finde svar på i eventyret: »Er der forskel på kvinder og mænd på magtens top«?

Her kunne det være en idé for Jelved at læse Klaus Rifbjergs fortolkning af Svend Grundtvigs eventyr *Den der først bliver vred*. Rifbjergs fortolkning er om nogen i tiden. Overskriften på hans fortolkning, »Al magt til idioterne«, er politisk, og det samme er hans afsluttende betragtning om trolde i blåt jakkesæt og slips. Trolde, der røbes af deres stirrende, onde øjne. Rifbjerg ser hellere tumpen tage stikket hjem, fordi man kan forholde sig til ham (eller hende, Rifbjerg?) uden at føle sig underlegen. En ganske morsom og tankevækkende fortolkning.

Alt i alt er de fjorten fortolkninger aktuelle. Dog er der enkelte, der er så fagnære, at de kan være vanskelige (kedelige) for udenforstående (tumper?), men uden tvivl rasende interessante for fagfæller. Alle fortolkningerne åbner vore øjne for eventyrets muligheder – og netop eventyret er oppe i tiden.

Marianne Kold

Petersen, Klaus og Niels Arne Sørensen (red.):
Den kolde krig på hjemmefronten
Syddansk Universitetsforlag 2004. ISBN
87-7838-951-8. 264 sider, ill. Kr. 225,-

Den kolde krig på hjemmefronten er en 250 siders antologi på ikke mindre end 18 bidrag, inklusive redaktørernes indledning og afslutning.

I bogens fyldige og velskrevne indledning trækkes hovedlinjerne op fra eftertidens spaltning af verden i en vestlig og østlig in-

teressesfære til Murens fald og omvæltningerne i Østeuropa 1989 og 1990. Der opereres med tre faser i udviklingen: Den første kolde krig (1947-1962), afspændingsårene (1963-1979) og den anden kolde krig (1979-1990). Det er også i indledningen at hovedintentionen om at erstatte den politiske vinkel på koldkrigen med et hverdagens blik præsenteres; altså hvordan den kolde krig ikke kun handlede om traktater og kaprustning, men også var en kamp om »sjæle og hjerter«.

Bogens bidrag er et resultat af et undersvigningsforløb ved Center for Historie ved Syddansk Universitet i Odense. Hovedparten af artiklerne er således bearbejdningsaf de eksamensopgaver, som dette forløb blev afsluttet med. Det kan naturligvis godt mærkes på bidragene, som i de fleste tilfælde har et noget opgaveagtigt præg, ligesom der er en del gentagelser af stof, der tydeligvis er gennemgået i fællesskab. Omvendt er det forfriskende, at undersøgelserne hver går i kødet på et bevidst stærkt afgrænset problemområde og samtidig er holdt ganske kortfattede og i øvrigt er velskrevne. Det gør bogen let læst og tilbyder læseren en række punktnedslag i det potentielt uendelige felt, der hedder storpolitikken og hverdagslivet i den kolde krigs periode.

Og vi kommer vidt omkring. Der er de mere forudsigelige emner som pressens behandling af Vietnamkrigen, analyser af beredskabs- og partipjecer og mødet med rock'n'roll. Og der er mere spektakulære indspark om Ungarnshjælpen, om Mccarthysmen set fra Danmark, om historien om den lille efterretningsorganisation Firmaet samt om sport/politik-relationen ifm. det danske fodboldlandsholds møder med østtyske og sovjetiske mandskaber. Herudover hører vi om senere overborgmester Urban Hansens rejse rundt i landet i 1948 som repræsentant for Arbejderbevægelsens Informations Central, om SFs problematiske relationer til Sovjetunionen, om de borgerlige partiers bestræbelser på at gøre Afghanistan til 'deres' Vietnam, om synet på bojkotten af OL i 1980, om statsmandsnekrologer i pressen og om koldkrigsislættet i tidens danske film. Det er i betragtning af bogens tilblivelseshistorie naturligt, at emnevalget i artiklerne får et noget vilkårligt præg lige-

som den indre sammenhæng mellem artiklerne, ud over henvisninger til indledningens tidsramme, ikke er stor. Men samtidig er dette altså med til at forlene bogen med en behagelig friskhed, der forhåbentlig kan inspirere andre til at give sig i lag med periodens spændende sammenhænge mellem hverdagsliv og storpolitik.

Til sidst må der dog bringes en enkelt mere grundlæggende indvending. Der er en udpræget tendens til at titlens »...på hjemmefronten« kommer til at betyde »...i aviserne«. Når det undersøges, hvordan fænomener indlejres i en dansk sammenhæng bliver der i de fleste tilfælde tyet til pressens dækning af det pågældende emne. Lidt bredere betragtet betyder »... på hjemmefronten« således noget i retning af hvordan koldkrigsrelevante emner vandt indpas i det som engang kaldtes 'den borgerlige offentlighed' (her inkluderet den kommunistiske offentlighed). Med titlen henvises der således ikke til det store spørgsmål om, hvordan den bipolar verdensorden satte rammer for og skubbede »sjæle og hjerter« på hjemmefronten i bestemte retninger og på den vis spillede *indirekte* ind på den kulturelle forandringsproces – f.eks. gennem uhyre gunstige betingelser for implementeringen af en socialdemokratisk velfærdsstat i en USA-venlig version. I bogen bevæger vi os på det meget konkrete – og dermed kildemæssigt direkte aflæselige – niveau: det handler om, hvad der stod i bøger og pjecer og hvad pressen skrev snarere end om, hvordan danskernes livssammenhænge som helhed undergik en aldeles grundlæggende forandring efter Anden Verdenskrig. Denne anke til trods skal bogen anbefales.

Niels Jul Nielsen

Birgitte Kragh: Til jord skal du blive Dødens og begravelsens kulturhistorie i Danmark 1780-1990. Skrifter fra Museumsrådet for Sønderjyllands Amt 9, udgivet i samarbejde med Aabenraa Museum, 2003. ISSN 0104-0488. Kr. 360,-

Med dette store værk har Birgitte Kragh givet den første samlede fremstilling af dødens og begravelsens kulturhistorie i Danmark og har dermed udfyldt et længe følt savn i den kulturhistoriske litteratur. Selv

om det drejer sig om et af de centrale temaer i forståelsen af mennesket som kulturvæsen, så har den danske litteratur på det område hidtil været forbavsende sparsom. En vigtig klassiker er Troels-Lunds *Livsafslutning* fra 1901, der indgår som 14. bind af hans store værk om *Dagligt Liv i Norden*. Den er tidsmæssigt begrænset til det 16. århundrede, men som altid trækker Troels-Lund i sin fremstilling linjer bagud og frem i tid. J. S. Møller behandlede i 1929 de folkelige traditioner på området i værket om *Fester og Højtider*, men ellers er det næsten kun kulturhistoriske detailstudier, der foreligger. I mange år var døden og begravelsen ude af det videnskabelige fokus, nationalt såvel som internationalt.

Vi skal helt frem til århundredets sidste fjerdedel, før emnet atter kommer ind i forskningens søgelys gennem samtidige nybrud i sociologien og kulturhistorien. Geoffrey Gowers *The Pornography of Death* fra 1965 starter en interesse for den »tabuiserede død« i det moderne samfund, og fransk mentalitetshistorie flytter den kulturhistoriske interesse fra de ydre adfærdsformer til de skiftende opfattelser af døden, anført af Philippe Ariès dristige syntese af tusinde års mentalitetshistorie i *L'homme devant la mort* fra 1977. I den store bog, som nu foreligger, har Birgitte Kragh søgt at sammensmelte de to forskningstraditioner: det klassiske etnologiske studium af »skik og brug« og den moderne franske mentalitetshistorie.

Men i virkeligheden var det noget helt tredje, der gav stødet til at arbejdet med begravelsens kulturhistorie blev taget op igen. De store ændringer i indretningen og brugen af kirkegården satte omkring 1980 gang i interessen for at registrere og bevare ældre gravmonumenter som et vigtigt kulturhistorisk kildemateriale. I dette arbejde blev en lang række kulturhistoriske museer engageret, og 12 af dem satte sig for at skaffe et bedre fagligt udgangspunkt for bevaringsarbejdet. De indsamlede et nyt empirisk materiale til belysning af ændringerne i tiden efter ca. 1930 som supplement til det ældre materiale i Dansk Folkemindesamling og besvarelserne af en spørgeliste, som Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser udsendte i 1952. Hertil kom nye arkivstudier for at klarlægge selve kirkegårdens historie i de sidste par århundreder.

Mange personer var undervejs engageret i opgaven, men det blev Birgitte Kraghs opgave at få høsten af de manges bestræbelser i hus. Og det er det, der nu – trods alvorlig sygdom og takket være gode kollegers hjælp – er lykkedes, og med et fornemt resultat. Birgitte Kragh er imidlertid ikke den eneste, der har måttet konstatere, at arbejdet med dødens kulturhistorie er vanskeligt at bringe til en ende. Klassikeren på området, Philippe Ariès, fortæller levende i forordet til den første lille bog om dødens historie i Vesten fra 1974 om, hvordan emnet mod forventning har holdt ham fast, fordi der stadig har vist sig nye spændende aspekter, nye problemer og nye spor, som måttet følges. Dødens kulturhistorie er så stort og mangesidigt et emne, at det er vanskeligt at udtømme. Det rummer på den ene side de lange mentalitetshistoriske forskydninger over tid, og på den anden side vil enhver tidsperiodes skikke omkring begravelsen vise sig at være en forunderlig blanding af på den ene side en sej fastholden ved meget gamle traditioner og på den anden hastige modeskift, som hænger sammen med begravelsens rolle som social statusmarkering. Derfor er detaillerne vigtige, de enkelte elementer må forfølges gennem tid og rum, sådan som etnologer har tradition for.

For ikke at fortabe sig helt i mylderet af interessante detaljer er det nødvendigt med nogle teoretiske antagelser, som kan styre forløbet og holde sammen på helheden. To sådanne antagelser har været vejledende for Birgitte Kragh. Det ene er van Genneps klassiske påvisning af, at alle overgangsritualer har en tredelt struktur, bestående af adskillelse, et mellem- eller grænsestadium og sluttelig en (gen)optagelse. Denne model gennemføres i analysen af begravelsesskikkene, tværs gennem de radikale ændringer i holdningerne til døden. Disse ændringer ses i lyset af tre mentalitetshistoriske forskydninger, som er baseret på Ariès' nu klassiske faser, som han kaldte »egen død«, »den andens død« og »den forbudte død«. Kronologisk er Birgitte Kraghs undersøgelse afgrænset til tidsrummet 1780-1990, d.v.s. starten ligger i en periode, hvor gamle folkelige traditioner endnu hersker på landet, men hvor modernismen begynder at gøre sig gældende, og det er forløbet af denne proces, der følges frem til i dag, hvor den

»forbudte« eller tabuiserede død under den »thanatologiske bølge« synes på vej mod en ny fortrolighed med døden.

Valget af de to århundreder hænger også sammen med, at det er det tidsrum, som det indsamlede empiriske materiale kan belyse. De tre hovedkategorier: materialet i Dansk Folkemindesamling., Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser og arbejdsgruppens egne optegnelser, sigter alle primært mod at belyse forholdene på landet i Danmark, og det giver nogle problemer med hensyn til koblingen mellem de mentalitets-historiske faser og det materiale, der præsenteres og analyseres. Det har generet mig, at den traditionelle bondekultur med dens overtroiske forestillinger i fremstillingen mødes så uformidlet med et sekulariseret, naturvidenskabeligt livssyn. De folkelige bevægelser og vækkelser har fået en alt for lille rolle i det kulturhistoriske forløb, skønt det var i den form, den »moderne individualisme« – som bogen ofte refererer til – i løbet af 1800-tallet nåede frem til den danske landbefolkning. Et vist medansvar herfor må jeg vistnok påtage mig som en – meget ung og uerfaren – forfatter til NEUs spørgeliste om begravelse i 1952. Vi var nok dengang – i iveren for at trænge så langt ned som muligt i den traditionelle bondekultur – tilbøjelige til at tænke disse bevægelser bort.

Bogen er disponeret i tre hovedafsnit. Det første gør rede for bogens målsætning, tidlige studier på området og det teoretiske udgangspunkt. Det andet hovedafsnit behandler begravelsesskikke gennem 200 år, ikke som et samlet kronologisk forløb men delt op i tre underafsnit: tidsrummet fra dødens indtræden til kistelægget, selve begravelsen og sørgetiden. Denne opdeling gør det muligt at gå i detaljer med de mange skikke, men det stiller også krav om en vågen læser med en stærk kronologisk bevidsthed, fordi man flere gange føres frem og tilbage gennem de to århundreder.

Det tredje hovedafsnit behandler landsbykirkegårdens metamorfoser i det samme tidsrum, 1780-1900. Det er nok det hovedafsnit, som har mest nyt materiale og resultater at fremlægge. Her skitseres først hovedlinjerne i udviklingen, og så går der i detaljer i fem underafsnit, som er dels tematiske, dels kronologiske. Først behandles kir-

kegården som et indviet sted for sognets døde 1780-1850. Så forlader vi landsbykirkegården for at se på de reformer, der samtidig fandt sted internationalt og nationalt i de større bysamfund. I det tredje afsnit behandles ændringerne af landsbykirkegårdene i perioden 1780-1900 »fra uorden til planering, regulering og beplantning«. I det fjerde afsnit ser vi nærmere på gravens udformning og på gravmælerne i den samme periode. Endelig følges udviklingen i det femte afsnit fra 1900 og frem til i dag. En rigdom af nye oplysninger og spændende detaljer er her præsenteret, men det kan ikke skjules, at den valgte disponering fører til en hel del gentagelser, når fokus skifter fra det mere overordnede til detaljerne.

Ved tilrettelæggelsen af de 12 museers undersøgelse af begravelsesskikkene ønskede man også på god etnologisk vis at indfange mulige regionale forskelle, eller – som det udtrykkes i bogen – at bidrage til »et kulturhistorisk Danmarkskort«. Det viste sig dog – ikke overraskende – at de regionale forskelle spillede en forholdsvis beskeden rolle. Nævnes kan dog, at der langt op i tiden har været en markant forskel på de græsklædte vestjyske kirkegårde og de østdanske, blomsterklædte »mindehaver«. Når Sønderjylland i det empiriske materiale har fået ganske stærk repræsentation, skyldes det, at forfatteren som museumsinspektør i Aabenraa har haft sit virke i dette område. Det har imidlertid helt klart været en styrke for bogen. Udviklingen i Slesvig og i kongeriget har nemlig ikke fulgt helt samme rytme. I Slesvig kan man både finde eksempler på en tidligere modernisering og en større konservatisme, og materialet fra denne landsdel er derfor et vigtigt supplement til det kongerigske.

Det bør nævnes, at »Til jord skal du blive –« er rigt illustreret, og at dette materiale, hvoraf en stor del ikke har været benyttet før, udgør en vigtig del af det empiriske materiale. Det omfatter såvel fund fra arkiverne som arbejdsgruppens egne optagelser i felten. Bogen bygger på et meget stort trykt og utrykt kildemateriale, men for at lette læsningen har Birgitte Kragh givet afkaldt på henvisninger i teksten. I stedet er der bag i bogen for hvert afsnit gjort rede for den benyttede litteratur og arkivmateriale. Det indebærer helt klart nogle fordele,

men gør det også vanskeligt hurtigt at orientere sig om kilden til en given oplysning. Man savner desuden en samlet alfabetisk oversigt over den anvendte litteratur. Når talen er om tilgængeligheden, bør det i øvrigt tilføjes, at bogen er særdeles velskrevet og fri for unødige fagterminologi.

Når et værk som det foreliggende på én gang skal være en håndbog i et stort og detaljerigt emne og samtidig give en syntese af mange års forskning på området, så vil der altid være punkter, som kan kritiseres eller som kunne være gjort anderledes. Det påvirker imidlertid ikke den hovedkonklusion, at der her er præsteret et glimrende stykke kulturhistorie og skabt et værk, som i mange år vil blive stående som noget, der er uomgængeligt for alle, der beskæftiger sig med dødens og begravelsens kulturhistorie.

Bjarne Stoklund

Jørgen Jensen: Danmarks Oldtid
Yngre Jernalder og Vikingetid. 400 e. Kr. – 1050 e. Kr. Gyldendal, København 2004. 640 sider, rigt illustreret. ISBN 87-02-00333-3. Kr. 399,-

Det fjerde og sidste bind af Jørgen Jensens storværk om Danmarks Oldtid er nu udkommet.

Som i alle de tidligere bind gøres der først rede for forholdene i Europa, så det begynder med det Vestromerske Riges opløsning og de omvæltninger, der skete syd for os. Det er den periode, vi kalder Folkevandringstiden. Hvordan denne omgruppering af folkeslagene i Europa egentlig skete, ved man ikke så nøje: var det egentlige massevandringer eller var der gradvise erobringer af nabolande?

I alle fald fik vi impulser fra andre, da de romerske påvirkninger stilnede af. Man kalder her hos os Yngre Jernalders begyndelse for Germansk Jernalder, men fundene og andre påvirkninger taget i betragtning, kunne man lige så godt, eller måske bedre, have kaldt den frankisk, for påvirkningerne fra Karl den Stores Rige er tydelige. Det er ikke kun de mange frankiske mønter og andre genstande, der peger den vej, men også udviklingen i den sociale struktur tilskrives frankisk påvirkning. Der opstår i Danmark

en kriger-overklasse, som havde et stort guldforbrug. Germansk (frankisk) Jernalder er den mest gyldne i vor forhistorie: smykker, svære guldringe, vestromerske mønter, sværdbeslag, guldbarrer og da også brakteaterne, som med deres afbildninger af mennesker viser noget om deres dragt og våben.

Guldet sættes i forbindelse med de enorme summer, Det Østromerske Rige (som jo bestod 1000 år længere end Det Vestromerske) måtte betale til hunnerne – forstået på den måde, at den danske krigerelite ville leve op til det frankiske forbillede. Erindringen om de gyldne tider levede endnu i Saxos beretning såvel som i den nordiske skjaldedigtning og i sagnene om Sigurd, der dræbte dragen Fafner, som bevogtede en guldskat.

De mest kendte fund fra denne guldalder er de to sønderjyske guldhorn. De er jo for længst væk, og det er kun på grundlag af de tegninger, som lærde mænd nåede at få fremstillet af dem, man kender deres udsmykning så nogenlunde. Dette forbehold skyldes, at allerede Ole Worm, som var den ene af tegningsbestillerne, var usikker på kobberstikkerens nøjagtighed. Jørgen Jensen fortæller den sørgelige historie om tyveriet og om afstøbningernes forsvinden. Det eneste nye der er at fortælle er, at nogle ørenrings, som ifølge familietraditionen er fremstillet af guldhornsguld, er kommet til Nationalmuseet. Men dette er jo mere et kuriosum end en oplysning til videnskaben. Om guldhornene er der altså ikke mere at fortælle, men om deres tid har nye udgravninger og nye analysemetoder bragt megen ny viden frem.

I de landsbyer, man kender allerede fra Ældre Jernalder, opstår der tilsyneladende en større social lagdeling: der er fundet meget store gårde, som ved siden af landbruget har drevet handel, også udenrigshandel. I Dankirke syd for Ribe og i Dejbjerg en dagsrejse længere nordpå er der udgravet sådanne storgårde med fund af bl.a. skår af mange frankiske glas, og med store haller, som ikke havde noget med gårdenes landbrug at gøre.

De to handelsgårde ligger på en rute fra Rhinmunden, hvor Frankerriget sluttede og videre langs Vestkysten op til Norge. Adgangen til Dejbjerg var lettere den gang, for Holmslands Klit, der spærrer Ringkøbing

Fjord af fra Vesterhavet, eksisterede ikke, så Dejbjerg var dengang havneby.

Omkring år 700 blev Dankirke afløst af den nyanlagte handelsplads Ribe, og begge steder har man fundet spor af en omfattende håndværksproduktion: guldsmede og bronzestøbere har arbejdet her, og smede har forarbejdet jern, der blev udvundet i andre sydvestjyske landsbyer.

Vi så allerede i Romersk Jernalder, at der var opstået lokale magtcentre som Gudme på Fyn og Himlingeøje på Stevns. Der er nu kommet flere til. Det Lejre, som er kendt fra sagnhistorien, har vist sig at eksistere, noget der i en periode var tvivl om. I Gamle Lejre har man udgravet en meget stor festhal, så der er kommet syn for sagnet om Lejre-kongerne. Fundet af en storgård ved Tissø på Vestsjælland er også blevet tolket som en kongsgård, men kun sæsonbeboet. Det var også en gård uden landbrug, men med en meget stor hal og med masser af håndværk.

Vi er nu fremme ved Vikingetidens begyndelse, ved den tid da man i kilderne sydpå for første gang nævner danerkongen, den tid, da Danmark var ved at blive til som stat.

Dendrokronologien hjælper os til at datere de tidlige magthavere – via deres byggerier. Bygværker som Kanhavekanalen tværs over Samsø er dateret til 730, og det ældste Dannevirke er fra omkring 700. Der må have været en (konge)magt som ville forsvare området, og som kunne mobilisere anselige arbejdsstyrker – og det altså et par hundrede år før Thyra Dannebod. Jørgen Jensen gør rede for 8 byggeperioder, og nr. 4 har træ-palisader, der kan dateres til 737. Man har regnet ud, at der til bygningen af Nordvolden, Hovedvolden og Østvolden, der regnes for samtidige, medgik 30.000 egestammer og 80.000 kubikmeter jord – og det kunne ikke alt sammen hentes i nabolaget.

De fire store ringborge, derimod, er fra Thyras tid. Trelleborg er trænings-dateret til 980-81, da hendes søn Harald var konge. Ringborgene er et rent dansk fænomen, og mærkværdigvis er der ingen skriftlige kilder overhovedet, som omtaler dem. Det er begrænset, hvad der er fundet i dem, og oldsagerne afviger fra, hvad man finder i almindelige landsbyer fra tiden. Importvarer fra Norge er almindeligt forekommende.

Jørgen Jensen gør rede for de mange tolkninger af Trelleborgene, som er fremsat i tidens løb: Træningslejre for de vikinger, der erobrede England. Forsvarsværker mod tyskere og nordmænd (norske vikinger hærgede faktisk de danske kyster) eller »tvangsborge« vendt mod den danske befolkning. Ingen af hypoteserne er generelt accepterede, men at der er tale om et byggeri, der viser militariseringen og den danske kongemagts styrke, kan der jo ikke herske tvivl om.

Vikingerne kom jo langt omkring. Den første skriftlige kilde beretter om overfaldet på klosteret Lindisfarne i England år 793. De mange vikingetogter, som i 800-tallet nåede langt op ad de store europæiske floder, havde et sådant omfang, at der må have stået noget der ligner en kongemagt bag organiseringen, udrustningen og rekrutteringen af væbnet mandskab. I Middelalderen havde vi ledingsvæsenet, som var en flådeorganisation til hvilken hvert herred skulle stille folk, både og udrustning, hvis kongen »opbød leding«. Ledingsvæsenet omtales i kilderne første gang i 1085, men arkæologerne er tilbøjelige til at mene, at det, eller noget lignende, har eksisteret allerede i tidlig Vikingetid

Samtidig med de store, organiserede vikingetog har der også været en mindre sørøvervirksomhed, kolonisation og handel. Når rejserne til Island, Grønland og Vinland behandles i denne bog, der hedder *Danmarks Oldtid*, er det nok fordi der er traditions for det. Det var nordmændene, der skabte et norsk Atlanterhav, mens danskerne nøjedes med et Nordsøimperium hvori også Sydnorge indgik. Det bestod til Knud den Store døde 1035, 15 år før Jørgen Jensens værk slutter.

Forbindelser østpå, til Rusland, Byzans og Arabien, gik mest ad de russiske floder ad denne vej er der nået store mængder af arabiske sølvmonter til Skandinavien, ikke mindst til Gotland og Bornholm. Men der kom også silke og andre luksusvarer; man kender dem fx silketøj fra gravfund i Sverige, men kun i meget begrænset omfang i Danmark.

Man får somme tider det indtryk, at svenske vikinger tog en rejse til Miklagård, som de kaldte det Byzans, som faktisk i Vikingetiden hed Konstantinopel, som et sommer-

togt. Moderne forsøg har dog vist, at det var en nok så besværlig rejse. Fra Stockholm til Novgorod brugte en gruppe svenske forskere i et 9 m langt vikingeskib 41 dage. Og senere fortsatte de til Sortehavet – en tur på 41 dage, som også indebar, at båden skulle slæbes 250 km over land. En bådrejse fra Mellemserverige til Sortehavet og tilbage kunne altså ikke gennemføres uden en overvintring, for floderne frøs jo til. Dette har givet baggrund til den hypotese, at transporten gik med slæde ad de tilfrosne flod, og man antager, at de orientalske varer er kommet til Skandinavien gennem vareudveksling ved den gamle russiske handelsplads Staraja Ladoga. Hvad der gik den anden vej er der ikke enighed om, men Jørgen Jensen påpeger, at det næppe har været pelsværk, som nogle har antaget, for pelsværk er der jo nok af i hele det Rusland handelen er gået igennem.

Rejsen gennem Danmarks Oldtid slutter med Knud den Store, hvis Nordsoimperium udgør højdepunktet af kongelige danske besiddelser.

Vi er blevet ført kyndigt gennem denne lange tid, og Jørgen Jensen har, i modsætning til sine forgængere, placeret Danmark i den europæisk-forasiatiske historie. Man kunne egentlig godt ønske, at han ville gå lidt videre ind i den tidlige Middelalder, for han fortæller så godt. Men her går der en rimelig faggrænse, markeret ved Kristendommens dominans og hvad det medførte, også materielt. Vi må derfor nøjes med at sige tak. Det var en stor og god oplevelse.

George Nellemann

Jørn Henrik Petersen & Klaus Petersen (red.): 13 udfordringer til den danske velfærdsstat Syddansk Universitetsforlag, Odense, 2004. 208 s. ISBN 87-7838-890-2. Kr. 198,-

Denne antologi kan læses som en fortsættelse af antologien *13 historier om den danske velfærdsstat*, redigeret af Klaus Petersen og udgivet af samme forlag i 2003 (Anmeldt i *Folk og Kultur* 2004).

Ligesom i den første antologi har man denne gang bedt en række forskere give et bidrag, funderet i deres egen faglighed, men i en fri og debatterende form, uden fodnoter og akademiske forhold. Mens den første an-

tologi debatterede velfærdsstatens historiske rødder, så er nummer to i højere grad fokuseret på nutiden og fremtiden: hvad er velfærdsstatens aktuelle problemer, og hvilke reformer er nødvendige og mulige?

Sikkert i konsekvens heraf er forfatterne hovedsageligt hentet fra samfundsvidenskabernes – økonomi, sociologi og politologi – hvor den første antologi især havde bidrag fra historikere.

Desværre må man ærgre sig over, at det enlige kulturhistoriske bidrag, nemlig Henrik Jensens *Min broders vogter? Om troen på velfærdsstaten*, også er et af antologiens mindst vedkommende. Redaktørernes bemærkning i forordet om, at forfatterne er blevet »fritaget« for akademiske referencer, er her tilsyneladende blevet tolket som retten til argumentatorisk friløb. En hovedårsag til velfærdsstatens problemer er ifølge Jensen, at samfundet nu »forandrer sig så hurtigt [...] at det er vanskeligt for generationerne at »tale sammen« om de fælles grundværdier« (s. 37). Men hvordan var det nu lige det så ud med samfundsforandring og generationskløft i 1960'erne, velfærdsstatens gyldne årti?

For Jensen er problemet i det hele taget samfundets tab af fælles værdier. Dette (postulerede) tab forklares hovedsageligt som resultat af en teknologiudvikling, som har ført til forbrugerrisme og individualisme. I Jensens optik kommer kulturen dermed til at fremstå som en størrelse, som er mere eller mindre determineret af teknologien. Samtidig får man indtryk af, at al historisk forandring gennem det 20. århundrede har haft karakter af nedbrydning af de moralske værdier. Hans forslag til en vej ud af misseren er, at velfærdsstatens etiske dimension reaktualiseres. Det lyder sympatisk. Men her kommer det til at fremstå som et moralsk bud i modstrid med realiteternes kontekst, dvs. som ren moralisering.

Et bidrag af en helt anden type får vi fra Peter Abrahamson og Anette Borchorst i *Den danske velfærdsstats europæiske udfordringer*. Det er, i bedste – eller værste – samfundsvidenskabelige tradition holdt i en til det kedsommelige grænsende saglig stil. Bliver man ikke ophidset bliver man til gengæld reelt oplyst, og en problemstilling som alt for oftest reduceres til for eller imod, tilføres en tiltrængt nuancering. An-

dre bidrag som udfordrer dogmer i den aktuelle debat og tilføjer nuancer, er Jørgen Goul Andersens om *Danskernes opbakning om velfærdsstaten* og Nina Smith og Klaus Petersens om *Tiden, arbejdet og børnefamilien i den moderne velfærdsstat*.

Vurderingen af en bog som denne, der til dels har karakter af politisk debatbog, vil naturligvis i nogen grad afhænge af læserens eget politiske ståsted. På denne anmelder virker det således stødende, når Christoffer Green-Pedersen i *Reformer af velfærdsstaten* tenderer mod implicit at gøre nødvendige reformer til et spørgsmål om beskæring af ydelser. Heldigvis bliver netop også postulatet om den økonomiske nødvendighed af sådanne beskæringer diskuteret og nuanceret, bl.a. i Jørn Henrik Petersen og Jesper Jespersens indbyrdes diskussion om *Velfærdsstat og fordeling mellem generationer*.

Alt i alt er antologien således et godt bidrag til en kvalificering af den offentlige debat om velfærdsstatens fremtid.

Lars K. Christensen

Anne-Louise Sommer: De dødes haver

Den moderne storbykirkegård. University of Southern Denmark Studies in History and Social Sciences vol. 261, Syddansk Universitetsforlag, Odense, 2003. 296 s., ill. ISBN 87-7838-720-5. Kr. 298,-

Umiddelbart skulle man tro, at en bog med udgangspunkt i kirkegårde ville være – ja undskyld udtrykket – dødtrist. Det gælder dog absolut ikke *De Dødes Haver*, som kunsthistorikeren Anne-Louise Sommer har skrevet om den moderne storbykirkegård. Hensigten med bogen har da også været i bedste kulturhistoriske tradition ikke at beskrive dødens fysiske iscenesættelse i alle detaljer, men med et lille stykke landskab (kirkegården) og den materielle kultur (gravstedet) som prisme at skildre mentalitetshistoriske og modernitetshistoriske brud i perioden fra 1700-tallet og frem. Således efterspores gennem en næsten arkæologisk proces forskellige træks genealogi fra antikken og frem til vore dage, fra Ægypten og Rom over de hastigt voksende storbyer Paris og London til Stockholm i 1900-tallet. Bogen er en omarbejdet og revideret version

af et forskningsprojekt ved Odense Universitet 1995-1997 under projektet *Menneske og Natur*. Det er bogens tese, at der omkring 1800 sker en sand revolution, hvad angår kirkegårdenes udformning som led i det moderne liv. Urbanisering, industrialisering og nye institutioner vinder frem og en stigende verdensgørelse anes. Store begravningspladser anlægges (uden kirker) i udkanten af metropolerne som grønne, paradisiske oaser fyldte med overraskelser, idet de også er oplevelsesrige, populære udflugtsmål og seværdigheder med kunstnerisk udsmykkede monumenter og anlagte haver. Anne-Louise Sommer udtrykker det således i indledningen: »Kirkegården bliver på én gang en »ideal verden« i miniature og stedet, hvor det moderne livs modsætninger og kompleksitet gennemspilles – og forsones. Modsatninger som for eksempel mellem natur og kultur, land og by, tradition og fornyelse, kontinuitet og brud samt mening og fravær af mening.«

Lad mig sige det straks. Der er tale om medrivende bog, der byder på levende læsning! Bogen er behagelig at tage i hånden. Den er i et indbydende format, og der er gjort noget ud af æstetikken med velvalgt layout og fine illustrationer, men det bedste er naturligvis, at den er så velskrevet og vedkommende. Bogen har den store force, at den har det nødvendige og det tilstrækkelige med for at komme rundt om sit emne. Her er ingen svinkeårer eller påklistrede referencer. Her er ingen ophobninger af intetsigende empiri eller unødige teoretiske skoleridt. Forfatteren har en dejlig evne til at gå lige til sagen og stringent forfølge den. Man føler sig i godt selskab, når man bliver inviteret med på denne lystvandring rundt i udvalgte europæiske og nordamerikanske kirkegårdsanlæg, hvor såvel havekunst, arkitektur, enge, marker og krigsmonumenter præsenteres. Man får noget interessant at vide. Og man bliver umærkeligt klogere. Det er formidling, når den er allerbedst.

Bogen er disponeret i fire tematiske hoveddele, der også er kronologiske: »Livets og dødens spejl«, »Den koreograferede natur«, »Dødens arabesk« og »Fraværets æstetik«. Hver del afsøger de relevante træk, der peger frem mod den moderne storbykirkegård. I hver del er udvalgt et særligt karakteristisk – ja nærmest arkety-

pisk – eksempel/anlæg som udgangspunkt for analysen. Gennem eksemplet foldes historien ud og sættes ind i en historisk sammenhæng. Det er da også en erklæret hensigt på denne måde at arbejde ud fra et eksemplarisk analysemateriale. Gennem inddragelse af supplerende materiale om landskab, havekunst, materiel kultur, byplanlægning, landskabsarkitektur, malerkunst, litteratur, filosofi og debatter ses også med samtidens øjne på, hvordan den moderne storbykirkegård opstår. Herved fås næsten et »indefra-perspektiv« med datidens egne begreber. Kontrasten hertil er forfatterens distancerende helikopterperspektiv, der anskuer processen fra oven og i retrospektiv. Til sammen får man således både tidens egen stemme og eftertidens refleksion – både hvordan og hvorfor. Storbykirkegården ses som en helt ny type begravelsesplads i forlængelse af det moderne menneskes ændrede selvforståelse og en ny naturopfattelse i sammenhæng med modernitetens og verdsliggørelsens gennembrud omkring 1800. Kirkegården afspejler den ændrede opfattelse af individet, naturen, religionen og videnskaben.

Kirkegårdene bliver idylliske parkanlæg, hvor forfaldet iscenesættes og forskønnes. Der skal være noget for de sorgfulde efterladte i form af gravsteder, monumenter, skulpturer og mausoleer i de indbydende parkanlæg, et grønt jordisk paradis, hvor naturen overtager religionens rolle, men samtidig skal der også være underholdende indslag for besøgende turister. Kirkegårdene får flere formål.

»*Livets og dødens spejl*« trækker tråde tilbage til den før-kristne tid, hvor den fysiske adskillelse af de levende og de døde i helt konkret forstand opretholdes. Kirkegårdene blev anlagt uden for byerne, men som afspejlinger heraf. Blandt de spektakulære begravelsesformer er ægypternes monumentale døds-skult i form af den arkitektoniske hyldelse til de døde i form af store bygningsværker. Offergaver til de døde – utensilier, blomster, smukke beplantninger, smukke omgivelser med beplantninger kan føres tilbage hertil. Dette videreføres i det antikke Grækenlands hortokulturelle praksis – vegetation og floral udsmykning – men også begraveshaver, monumentkunst og mausoleer. Døden opfattes som den evige

søvn, og gravstedet ses som et soveværelse. Romerrigets nekropoler er ligeledes en formindsket spejling af den levende by, hvor havernes betydning videreføres. Frugttræer, vinstokke, blomstrende vækster bliver faste indslag. Anlæggene skal være fredfyldte med skyggefulde stier, vandløb og springvand.

Med indførelsen af kristendommen tages afstand fra de hedenske skikke. Der bliver sat lighedstegn mellem begravelsesplads og kirke – der foregår ingen kremering på grund af forestillingen om kødets opstandelse. Kødet skal være nær Gud, dvs. at kirken (Guds repræsentation på jorden) skal være inde i byen som en alliance mellem levende og døde. De første kirkegårde inden for murene kan dateres til omkring 5. årh. i Rom. De døde sameksisterer med de levende i bogstaveligste forstand, og denne praksis varer ved indtil slutningen af 1700-tallet, hvor der indføres vidtrækkende reformer. Byen vokser således frem omkring kirkegården og Guds hus. Fra 1200-tallet og frem er det stedet som helhed, der er vigtigt (ikke de enkelte gravmæler) – de individuelle gravmæler og markeringer forsvandt (undtagen for særlige gejstlige, standspersoner). I døden er alle lige, og der kom store fællesgrave uden kister, senere benhuse med knoglerne dekorativt arrangeret. Naturen forsvandt fra begravelsespladsen fx træer, buske og blomster; de døde boede blandt de levende med forretninger, teater og leben. Gravstederne blev overfyldte og fx var der gennem 800 år 2 mil. Begravelser på Cimetière de Saint Innocents i Paris. Med renessancen får individet en ny betydning ligesom reformation medførte, at enhedskirken gik i opløsning. Der var forandringer på vej.

I anden del med titlen »*Den koreograferede natur*« introduceres vi til de elysiske marker og den landskabelige havekunst. I denne periode bliver kirkegårdene grønne med inspiration fra 1700-tallets havekunst og natursyn, hvor sværmeriske vandringer og det jordiske Paradis er idealet. Naturens scenerier og den pittoreske æstetik hentes ind bl.a. i form af inspiration fra den franske oplysningsfilosof og samfundskritiker J.J. Rousseau.

Tredje del med titlen »*Dødens arabesk*« er der fokus på de stort anlagte kirkegårds tid fx Père Lachaise fra 1804 i Paris, altså

efter den franske revolution. Den blev for-
billede ud over de nationale grænser, der
sammenfattede essensen af tidens diskussio-
ner med både reformer og indførelsen af
den pittoreske have.

Fjerde del »*Fraværets æstetik*« omhand-
ler den nyeste tid med de mange anonyme
gravsteder i det moderne massesamfund.
Naturen har delvist overtaget religionens
rolle, og gravstederne placeres i skovens
dybe, stille ro. De stort offentligt anlagte
kirkegårde afspejler velfærdssamfundets
omfattende planlægning og rationalitet i
»Organisationens Aarhundrede«. Et særligt
afsnit er endvidere helliget de mange euro-
pæiske krigskirkegårde, der fulgte i kølvan-
det på verdenskrigene under overskriften
»En for alle og alle for en – på krigskirke-
gården«. Paradokserne er mange mellem på
den ene side en stigende marginalisering af
døden i et moderne verdsliggjort samfund
og på den anden side nyritualiseringer i det
offentlige rum i forlængelse af fx mediernes
eksponering af kendte menneskers død, ka-
tastrofer og terrorhandling.

Når man har læst bogen, er man bedre
rustet til at sætte aktuelle diskussioner om
fx oprettelsen af nye kirkegårde/begravel-
sespladser ind i en kulturhistorisk sammen-
hæng. Fx har offentligheden, bl.a. muslim-
ske trossamfund, politikere og planlæggere,
gennem flere år diskuteret oprettelsen af en
muslimsk begravelsesplads i Danmark.
Hvor skal den placeres, og hvordan skal
den se ud? En indædt diskussion har været
ført med skiftende begrundelser for og
imod. Tilhængere har ment, at alle danske
statsborgere har ret til at blive begravet her
i landet i henhold til deres tro. Modstandere
har ment, at en indvielse af et jordstykke til
muslimsk begravelsesplads strider imod
danske (= kristne) traditioner.

Sidste skud på stammen i nye måder at
tænke begravelse på, er initiativet med at
oprette en skovbegravelsesplads for ikke-
kristne. Interessant er det, at også denne
gruppe gennem landskabelige, materielle
udtryk søger at udforme mindesmærker for
at hædre de døde og for at have et værdigt
sted at sørge og mindes. Forslaget følger sig
smukt ind i rækken af moderne kirkegårds-
anlæg og viser, hvor vanskeligt det er at
tænke nyt og anderledes ud over de vante
kirkegårds-referencer. Også dette forslag

har affødt diskussioner om planlægning og
design af storbyrummet.

Disse to nyere initiativer, der dog ikke er
med i bogen, kan vanskeligt analyseres i de-
res fulde omfang uden at kende den nyere
kirkegårds-kulturhistorie og de ideer, der
ligger indlejret i deres udformning. Bogens
fortjeneste er bl.a., at den ikke ser kirke-
gårdene som isolerede, ahistoriske anlæg,
men som levende anlæg i stadig forandring
i overensstemmelse med sin samtids sam-
fundsindretning og tænkning. Det er de le-
vendes anlæg, som man roligt kan sige har
haft mange forskellige fremtrædelsesformer.

Bogen kan derfor anbefales både til de,
som er interesserede i studiet af levend liv,
materiel kultur og modernitetshistorie –
men også de, som gerne vil vide mere til
næste gang, de skal på kirkegården.

Lykke L. Pedersen

Søren Hein Rasmussen: Danmarkshistorien bd. 16. Grænser forsvinder

1985-2000. København, Gyldendal & Poli-
tiken, 2004. 366 sider, rigt ill. ISBN 87-
89068-38-0.

Selv om dette bind dækker tiden op til år
2000, er det ikke det sidste bind i dette store
værk. Dels mangler bind 15, som er forsin-
ket på grund af et dødsfald blandt de oprin-
delige forfattere, dels mangler det afslut-
tende bind, det statistiske *Danmark i Tal*,
som også vil indeholde registeret til samtlige
17 bind.

Bind 16 beretter om Danmarks tilpasning
til en meget ændret verden – især et ændret
Europa. Landet blev i denne periode udsat
for mange påvirkninger udefra, dels gen-
nem de ekspanderende, elektroniske masse-
medier, dels ved en ret omfattende indvan-
dring. De stærke fremmedfjendske holdnin-
ger og deraf følgende stramninger af ind-
vandringspolitikken starter for alvor i dette
det sidste kronologiske bind. Vi kender nu,
ved udgivelsen, fortsættelsen af alle histori-
erne, også den om privatiseringen af mange
offentlige tjenester; men man skal som an-
melder være opmærksom på, at bindet fak-
tisk slutter med år 2000. Fortsættelsen kom-
mer måske om 10-15 år som sidste bind af
en eventuel tredje udgave af *Danmarkshi-
stori*en.

I de 15 år der her er tale om, skete der store omvæltninger ude i verden som naturligvis smittede af på Danmark: Den kolde krigs afslutning med Sovjetunionens sammenbrud, udviklingen af de europæiske fællesskaber, erhvervslivets internationalisering og de ret omfattende »folkevandringer«, som for vort vedkommende betød ankomsten af mange flygtninge og andre indvandrede.

Dette er baggrunden for bindets titel: *Grænser forsvinder*. Forfatteren gør opmærksom på, at der er tale om såvel mere udsyn over grænserne som om en optagethed af danskheden, af vore egne særpræg – nu, da vi har noget mere at sammenligne med.

Der er i den behandlede periode sket en del også i Grønland og på Færøerne, og de to andre dele af Rigsfællesskabet får større omtale end i tidligere bind. Der er for begges vedkommende problemer, som skyldes fiskeriet. Begge steder blev der investeret stort i fartøjer og fabrikker, men fiskeriet kunne ikke leve op til de forventninger, man havde investeret i. Begge steder er der også »løsrivelsesbevægelser«, men afhængigheden af bloktilskud fra Danmark har gjort, at det hidtil er blevet til ord – og man venter stadig på de olie- og mineralfund, der skal gøre de nordatlantiske dele af Rigsfællesskabet økonomisk uafhængige.

Op en detalje: som rimeligt er, er det Politikens tegnere, man trækker på til aktuelle, ofte satiriske, billeder – kommentarer til dagens begivenheder, og det er i dette bind Bo Bojesen afløses af Roald Als.

George Nellemann

Charlotte Paludan:

Køng Fabrik 1774-1804.

Kulturhistoriske Studier. Sydsjællands Museum, 2003. ISBN 87-983097-2-2.

Studiet af Køng Fabrik fylder det meste af årbogen fra Sydsjællands Museum – det er i sig selv en bog i årbogen. Tiden er sidste halvdel af 1700-tallet, og emnet behandler den tidlige industrielle fremstilling af tekstiler, nærmere bestemt *Linnedmanufaktur i Køng*. Det er en interessant periode i tekstilhistorien, hvor grænsen mellem husflidsvævningen og de af regeringen oprettede manufakturer med fabrikmæssig drift er flydende. Netop på denne tid, midten og

sidste del af 1700-tallet oprettedes flere manufakturer, der fungerede i kortere eller længere perioder, først og fremmest inden for uldvævningen med produktion af klæde, men også inden for linnedvævning. Men trods økonomisk støtte og en vis idealisme kunne landets egen produktion ikke klare sig mod importerede lærredsvarer.

En sådan fabrikmæssig drift blev organiseret og økonomisk støttet af storkøbmanden Niels Ryberg. Tekstilfabrikation var et bierhverv, og hans tanke var at oprette en landfabrik, hvor den lokale befolkning kunne blive involveret i driften. Produktionen skulle omfatte alle led i processen fra høravl over spinning og vævning til afsætning af varen. Dertil kom det sociale aspekt med eksempel i den af Struense oprettede Plejeanstalt i København, hvor man blandt andet ved spinderiet kunne støtte statens bestræbelser på lønnet beskæftigelse af de fattige. Som inspektør til driften på godset Øbjerggaard i Køng ansatte Ryberg den tyske indvandrer Chr. G. Voelker, som havde store erfaringer med fabrikmæssig drift inden for linnedindustrien.

Bogen er delt i to dele, den ene del omhandler produktionsprocessen, den anden går i dybden på enkelte områder. Råmateriale hør bliver sået til den videre fabrikmæssige efterbehandling, der skal gøre den egnet til at blive spundet til tråd. For at indpasse høravlen i det traditionelle agerskifte måtte landbruget på Øbjerggaard omlægges, og der blev indført vekseldrift som et af de første steder i landet. Voelker tog initiativ til oprettelsen af to spindeskoler, én i Køng og én i landsbyen Ring, hvor børn blev undervist i fabrikmæssigt spind. Desuden oprettedes væveriet i to sidelænger, der blev bygget til hovedbygningen på Gammel Øbjerggaard. Vævningen af damask, drejl og lærred var den vigtigste del af hele processen, men dog lige så afhængig af den fabrikmæssigt fremstillede ensartede spundne tråd som af varens efterfølgende behandling i form af vask og blegning.

På tilsvarende måde beskrives andre dele af produktionsprocessen samt de redskabstyper, der anvendes. Til tørring af hørren blev bygget et tørrehus og et hørhus med hestemølle til at drive brage- og skætteindretninger. Den ny tids teknologi tages i anvendelse ikke mindst ved konstruktion af

væven og de redskaber, der benyttedes. Af-sætning af varerne skete fra et magasin i København. Allerede 1787, få år efter at manufakturet rigtig var kommet i gang, annoncerede Voelker i Københavns Adresseavis med beskrivelse af varerne. Fra 1790 fik fabrikken sit eget udsalg på Børsen, hvor Ryberg havde fået lov til at leje et lokale.

Set i en forskningsmæssig sammenhæng er studiet en uddybning af forfatterens undersøgelse fra registreringen *Damask og Drejl* fra 1970'erne, et projekt, der blev gennemført af fire museer – Nationalmuseet, Kunstindustrimuseet, Den gamle By i Århus og Fyns Stiftsmuseum i Odense. Dækketøj i privat eje blev registreret, fotograferet og analyseret, og det har været en logisk fortsættelse at studere dækketøjmønstrene fra Køngs Fabrik. Uden dem ville det ikke have været muligt at forstå denne produktions særegne karakter og at kunne påvise tidsmæssige forskelle i kvalitet og mønstre. Grundlæggende for identifikation af mønstrene er en analyse af teknikken, der viser forskellen mellem damask med frit tegnede figurer, drejl med enkle geometriske former og det almindelige lærred. Selve produktet – dækketøjet – har forfatterens særlige interesse. Netop ved hjælp af stadig eksisterende duge og servietter fra Køng har det været muligt at kunne bestemme nogle af mønstrene fra den tidlige periode. Disse blev indkøbt i England. Spredning af mønstre og mønsterdetaljer kan følges langt op i 1800-tallets damaskvævninger. Teknikkerne får et kapitel hver med damask som den mere komplicerede væveteknik i forhold til drejl og den almindelige lærredsbinding.

En generel oversigt over produktionen ledsaget af et kildemateriale som lagerlister, en kalkulationsbog og annoncer i avisen giver indblik i såvel brugen af dækketøj og af sengetøj. I slutningen af den undersøgte periode kan betegnelsen snørelev for en

lærredskvalitet vise hen på et skift i kvinde-moden.

Foruden selve fremstillingen af dækketøjet tegnes et interessant billede af de to mænd, Niels Ryberg og Christian Voelker, der på hver sin front fik en uvurderlig betydning, dels på deres samarbejde og gensidige inspiration, dels på fabrikkens økonomiske op- og nedture. Forfatteren giver en fin karakteristik af dem begge, hvor man fornemmer, at tidligere beretninger kan have været knap så nøjterne.

Men fabrikkens drift omfattede desuden spindersker, vævere, hvoraf flere fra udlandet, arbejdsfolk, smede, tømrere, og mange flere. Det sociale aspekt i denne historie betød ikke blot, at spinnerne og husmændene fik mulighed for en fortjeneste ved deres arbejde, det betød en udvidelse af landsbyens fællesskab via nye institutioner som spindeskoler og opførelsen af et hospital.

Befolkningstallet i Køng øgedes med over 200 personer i den undersøgte periode. Flere huse blev bygget, og landsbyen blev udbygget til fabriksny.

Kildematerialet er dels genstande som dækketøj og redskaber til produktionen, dels arkivalier og rejseberetninger fra tiden. Teksten underbygges ved et righoldigt illustrationsmateriale, stik, portrætter, redskaber, fotografier af bygninger, servietter med forskellige mønstre, lageroversigter og tabeller.

Et aktuelt emne i årbogen for Sydsjællands Museum i Køng i samarbejde med Køng Museer med udstillinger i selve museumsbygningen Gammel Øbjerggaard, som har sin egen historie. Oprindelig blev den bygget som bolig for inspektør Voelker og er som sådan en central bygning blandt de stadig eksisterende huse fra tiden som Spindskolen i Køng og Hospitalet.

Ingeborg Cock-Clausen

Indsendt litteratur

- Jørgen Peter Christensen: Fabrikarbejdere og funktionærer 1870-1972.** Dansk Industri efter 1870, bind 6. Syddansk Universitetsforlag, 2002. 353 sider, ill. ISBN 87-7838-579-2. Kr. 268,-
- Per Ethelberg m.fl., Lennart S. Madsen & Orla Madsen (red.): Det sønderjyske landbrugs historie, 2000-2003.** Illustreret (nogle i farver). Haderslev Museum. 844 sider. ISBN 87-7406-061-9. Kr. 448,-
- Lauritz G. Dorenfeldt: Kongeligt porcelæn 1775-1820.** Blåmalet porcelæn fra Den Kongelige Porcelainsfabrik. Nyt Nordisk Forlag, 2004. 151 sider, illustreret i farver. ISBN 87-17-03720-4. Kr. 299,-
- Brian Fagan: Mysterier fra hele verden.** Nyt Nordisk Forlag/Arnold Busck, 2004. 304 sider, rigt ill. ISBN 87-17-03750-6. Kr. 299,-
- Ole Feldbæk: Gyldendals bog om Danmarks Historie.** Gyldendal, København 2004. 321 sider, ill. ISBN 87-02-01071-2. Kr. 299,95
- Lene Floris (red.): Årsskrift 2002.** Museet for Holbæk og Omegn. ISBN 87-87226-21-4.
- Lene Floris (red.): Årsskrift 2003.** Museet for Holbæk og Omegn. ISBN 87-87226-29-4.
- Give Egnens Museum: Årsskrift 2003.** Give Egnens Museum. ISSN 0903-3912.
- Kirsten Hastrup (red): Viden om Verden.** Grundbog i antropologisk analyse. København, Hans Reitzel, 2004. 439 sider. ISBN 87-412-2309-8. Kr. 398,-
- Historisk samfund for Holbæk Amt og De Kulturhistoriske Museer i Holbæk Amt: Fra Holbæk Amt 2002.** Årbog for kulturhistorie i Holbæk Amt 2002. Historisk samfund for Holbæk Amt og De Kulturhistoriske Museer i Holbæk Amt. ISBN 87-87575-26-4.
- Niels H. Kragh-Nielsen: Galgehøj og rettersted.** Henrettelsernes historie i hertugdømmet Slesvig 1550-1850. Historisk samfund for Sønderjylland, 2002. 309 sider, ill. (nogle i farver). ISBN 87-7406-075-9. Kr. 228,-
- Erik Kulavig: Stalins hjemmefront 1941-45.** Syddansk Universitetsforlag, 2004. 240 s. ill. ISBN 87-7838-854-6. Kr. 278,-
- Nevill Drury: Magi.** Fra shamanisme til tekno-magi. Nyt Nordisk Forlag, 2004. Oversat fra engelsk af Rasmus Hastrup og Finn Ovesen. 240 sider, ill. (nogle i farver). ISBN 87-17-03770-0. Kr. 299,-
- Ole Mortenssøn: Danske havne.** En kulturhistorisk oversigt. Søfartspuljen c/o Fiskeri- og Søfartsmuseer, 2004. 36 sider, ill. ISBN 8790982-23-1. Kr. 25,-
- Peter Sorenus: Landsbyer i Vestskoven.** Herstedvester, Risby, Ledøje, Vridsløsemagle. Forlag: Danmarkshistorien i Vestskoven. 72 sider. ISBN 87-989981-0-2. Kr. 90,-
- Sønderjyske årbøger 2003.** Historisk Samfund for Sønderjylland. ISSN 0106-4452
- Lisbeth Pedersen (red.): Tissø og Åmoserne – kulturhistorie og natur.** Årbog for kulturhistorien i Holbæk Amt 2003. 155 sider, ill. i s/h og farver. ISSN 0107-878X. Kr. 150,-
- Åström, Anna-Maria, Pirjo Korkiakangas & Pia Olsen: Memories of My Town.** The Identities of Town Dwellers and Their Places in Three Finnish Towns. Finnish Literature Society 2004, 250 sider. ISBN 951-746-433-9.

Styrelsens beretning for 2004

Som nr. 44 i serien »Folk Fortæller« udsendte foreningen (ved Anders Chr. N. Christensen og George Nellemann) Viggo Christensens erindringer *En vendelborengs barndom i 1930'erne og 1940'erne*, mens årbogen *Folk og Kultur 2004* udkom for 32. gang. Årbogen indeholder 106 sider artikler og 53 sider anmeldelser. Redaktionen er fuldt opmærksom på at sikre en rimelig balance mellem omfanget af artikler og anmeldelser, og at de anmeldte bøger falder inden for kerneområderne etnologi, folkloristik og bredere kulturhistorie.

Redaktionen af *Folk og Kultur* planlægger et delvist temanummer i 2005 med artikler i relation til 50 års jubilæet for faget etnologi (tidl. materiel folkekultur) på Københavns Universitet. For 2006 er planlagt et temanummer om ritualer og ritualisering. Redaktionen noterer sig med tilfredshed, at artiklerne til begge årgangene er hhv. indløbet og aftalt.

George Nellemann, der har været medredaktør eller redaktionssekretær siden den første årgang i 1972, har for over halvandet år siden meddelt, at han trækker sig tilbage med udgangen af 2004. I denne overgangsperiode er lektorvikar Søren Møller Christensen indtrådt og har sammen med George Nellemann varetaget opgaven som redaktionssekretær. Styrelsen takkede på sit møde den 26.10. George Nellemann for hans enestående indsats gennem alle 32 år og overrakte en beskeden gave.

Ved Dansk Folkemindesamlings 100 års jubilæum den 1. april var Foreningen repræsenteret ved formanden, som ved den lejlighed stadfæstede det tidligere afgivne tilsagn om at overdrage Foreningens arkiv til Dansk Folkemindesamling. Et overdragsdokument blev senere udfærdiget, og arkivet er nu tilgængeligt på læsesalen.

Styrelsen ønskede at fejre forfatteren, mag.art. Eske K. Mathiesen, i anledning af hans 60 års fødselsdag, og den 30.4. blev der holdt en festlig og velbesøgt reception i Dansk Folkemindesamlings lokaler, hvor han blev takket for sin mangeårige og bety-

delige indsats for både Foreningen og som medlem af redaktionen for årbogen *Folk og Kultur*.

Foreningens generalforsamling og årsmøde blev afholdt på Arbejdermuseet i København den 4. september. Årsregnskabet udviste et underskud på 19.735 kr., og kassereren redegjorde for, at dette underskud skyldtes ekstraordinære omstændigheder. Men det kan ikke forbigås, at der – ligesom blandt en række andre (kultur)historiske foreninger – er tale om en medlemstilbagegang over en årrække. Det drejer sig om 40-50 medlemskaber årligt med et samlet medlemstal på p.t. ca. 950.

Der blev på generalforsamlingen vedtaget en kontingentforhøjelse på 30 kr. Det er mange år siden, at kontingentet blev reguleret i relation til bl.a. portoforhøjelser og øvrige pristigninger.

De nye kontingentsatser er herefter for ordinære medlemmer 195 kr. og for pensionister og studerende 175 kr. Styrelsen blev pålagt i fremtiden at foreslå mindre kontingentforhøjelser med kortere mellemrum og blev desuden opfordret til at anvende en del af merindtægten til at hverve nye medlemmer og dermed abonnenter til *Folk og Kultur*. Styrelsen vil arbejde videre med opgaven og opfordrer desuden alle nuværende medlemmer til også at gøre en indsats og henvise til, at indmeldelse kan ske via www.folkeminder.dk eller ved henvendelse til Museumstjenesten, tlf. 86 66 76 66.

I den forløbne valgperiode er flg. styrelsesmedlemmer udtrådt: seniorforsker, dr. phil. Jens Henrik Koudal, forfatteren, fhv. overlærer Erik Kaas Nielsen, arkivkonsulent, cand.mag. Lise Høyrup og museumsleder, mag.art. Lene Floris. På Styrelsens anbefaling blev herefter nyvalgt: museumsinspektør, mag.art. Anette Tonn-Petersen og stadsarkivar, cand.mag. Bent Vedsted Rønne, mens arkivarvikar, mag.art. Anders Chr. N. Christensen, webredaktør, mag.art. Charlotte S.H. Jensen, forfatteren, mag.art. Eske K. Mathiesen, museumsinspektør, mag.art. Lykke L. Pedersen og bibliotekar,

cand.mag. Else Marie Kofod blev genvalgt. Arkivkonsulent, cand.mag. Lise Høyrup blev nyvalgt som kritisk revisor. – Hele referatet fra generalforsamlingen kan læses på Foreningens hjemmeside: www.folkeminder.dk.

Det efterfølgende årsmøde fandt sted i Arbejdermuseets nyopstillede permanente udstilling, hvor stud.mag. Lise Fritzboeger

kyndigt viste rundt og desuden fortalte om bygningens historie, den nyligt afsluttede renovering og tilbygningen af nye særudstillingslokaler i kælderen.

Januar 2005
Karsten Biering
Formand

